

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 9

1928

UPPSALA 1928

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1928
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

RAYNAL OCH SVERIGE.

Av

HARALD ELOVSON.

Den litterära ryktbarheten kan gestalta sig på högst olika sätt. Det händer stundom, att en författare, som av eftervärlden räknas bland »de store», under sin livstid får se sin gärning misskänd eller förbisedd. Än vanligare torde det motsatta förhållandet vara, att ett verk kan göra sin upphovsman till en av samtidens mest lästa, beundrade och omstridda skriftställare, under det att hans namn för generationerna efter hans egen är ett tomt ljud och hans verk endast läsas av en och annan lärd. Ett av de intressantaste exemplen på detta slag av litterär ryktbarhet är utan tvivel abbé Raynal, författare till »L'Histoire philosophique et politique des deux Indes», om vilket arbete man säkert inte utan en viss rätt sagt, att det haft större inflytande på franska revolutionen än till och med »Contrat social».¹ Detta åtminstone till omfånget imponerande historieverk, som nu endast studeras av en och annan litteraturhistoriker, var en av 1700-talets största bokhandelssuccéer, och författarens namn, som nu är obekant för de flesta, nämndes av samtiden gärna i samband med Rousseaus och Voltaires, och detta inte blott i hans hemland utan runt om i det civiliserade Europa. Så skriver t. ex. Ehrensvärd någon gång 1791 utan tvekan: »intet tror jag det vara mycket klokt att svänsken Ryssen Preujsen och Tysken ska skräma sig öfver hvad i frankriket händer, våra natjoner hafva intet fått och alldrig få den så till sägandes upfostran och retelsen som fransoserne i rättnu 100 år njutit och ärfarit, af hvem ha de blifvit så allmänneligen upplyste om intet deraf att som deras språk

¹ E. SCHERER: *Études sur la littérature au XVIIIe siècle*, Paris 1891, s. 278.

unanimit varit antagit och alla böcker på deras språk vid alla utländska prässar trycktes så kunde nation få läsa och lära hvad klokt var, när skall vår och ryska Bonden lära sig franska eller när ska Rousseau Voltaire Montesquieu och Rinal skrifva på svänska, och när skall tysken upphöra sin Zirlighet sine Graces angulaires».¹ I ett brev från en svensk i Paris 1795, i utdrag publicerat i n:r 173 av *Extraposten* detta år, skriver den okände resenären med anledning av jakobinerna: »De första linierne til en Revolution äro lätt dragne, men däremot puncten, hwar den skal stadna, ganska swår om icke omöjlig at bestämma; och de rikshwälfningar som skola medlas af Populacen, kunna aldrig calculeras, då erfarenheten wisar, at man kan begynna med den wackraste Thema utur *Rousseau* eller *Raynal*, men hwilket innan kort af folk som drifs af list, rofgirighet, regerings- eller hämdlystnad, på det försåtligaste och nedrigaste sätt varieras och appliceras». I n:r 45 av *Dagligt Allehanda* för samma år möter man en liknande namnsammanställning i en insändare, skriven av en av bladets prenumeranter, där det bl. a. heter: »Von der Aa² och flera hälsa med *frihet, jämlikhet* och *brödraskap* — då man hunnit glömma *Jean Jacques* och *Raynals* platoniska drömar och sedt hwad werlden wunnit på dessa ord, tyckas de til slut lämna själen samma rena och upprigtiga känsla, som då man skrifwer — Högaktade Herre, til en ärkänd narr; Höglärde Herr Magister til en skolfux; Högwördige Herr Doctor til en utskrattad Präst; Allernådigste Herre til en blodtörstig Tyrann o. s. w.». I sin recension av häradshövding Blix' skrift »Philosophiskt Försök at utur Menniskans egenskaper utröna ändamålet hwartill Menniskan är skapad» (1797) konstaterar Leopold: »Bland de Franske Philosopherna näst före Revolutionen voro *Voltaire, Rousseau, Raynal*, utan twifvel de mest läste och gillade».³ Redan dessa citat, hämtade alltifrån en av de främste författarne ner till en namnlös insändare, visa, att Raynal måste ha spelat en viss roll i svenskt kulturliv under slutet av adertonde århundradet, att hans skrifter och åsikter ha sysselsatt sinnena. Topelius har därför, som Hirn redan påpekat, visat en fin

¹ C. A. Ehrensvärds *Brev*, I, utgivna av Gunhild Bergh, Stockholm 1915, s. 208.

² Insändaren är föranledd av en i »Dagl. Alleh.» n:r 35, 1795, under »utländske Tidningar» tryckt proklamation med anledning av fransmännens erövring av Holland, »I revolutionsutskottets namn» undertecknad av »Von der Aa, Secreter». Om van der Aa, advokat och rättslär, jfr *Biographisch Wordenboek der Nederlanden*, I, Harlem 1852, s. 8—9.

³ *Läsning i blandade ämnen*, 1797, n:r 7 och 8, s. 138.

blick för tidskaraktären, när han i »Fältskärens berättelser» låter Raynals historia ligga vid sidan av ett band av Encyklopedien på Clewbergs bord, när Paul Bertelsköld gör sitt besök i hans trädgårdspaviljong i Åbo.¹ Då detta svenska intresse för Raynal inte tidigare blivit berört i någon litteraturhistorisk framställning, har det inte syns mig vara ur vägen att sammanställa några iakttagelser, som kunna närmare belysa och fastställa hans betydelse för vårt kulturliv under slutet av 1700-talet. Då Raynal är föga känd, är det för min framställning nödvändigt att helt kort redogöra för hans liv och skrifter.²

Guillaume-Thomas Raynal föddes 1713 i en småstad i södra Frankrike, där hans fader var köpman av en gammal ansedd familj. Han studerade i hemstadens jesuitkollegium, varefter han upptogs i orden, som använde honom som lärare i skilda ämnen. Han gjorde sig snart känd som bikt-fader och predikant. Emellertid utträdde han 1747 helt plötsligt ur orden och begav sig till Paris för att där fresta lyckan. Det visade sig, att hans andel av fädernearvet, som han ämnade leva på, var förskingrad av förvaltaren, men den unge exjesuiten tappade inte modet utan förskaffade sig förtjänst som mässförrättare i en parisisk kyrka. Även andra kyrkliga uppdrag förrättade han villigt. Detta slutade dock illa. När det upptäcktes, att han för fattiga sextio francs begravt en protestant i vigd jord, fick han avsked. Han levde så en tid på att sälja predikningar till mindre skrivkunniga f. d. ämbetsbröder. Raynals äregirighet syftade dock högre, och det dröjde inte länge förrän han skaffat sig goda relationer och en inte föraktlig position inom den litterära och politiska världen i Paris. Redan under sitt första år i huvudstaden fick han anställning som litterär korrespondent för hovet i Saxen-Gotha. Dessa »Nouvelles littéraires» fortsattes sedan av Grimms »Correspondance littéraire». Vid sidan av detta recensentuppdrag sysslade Raynal med politiska och historiska studier, som resulterade i en lång rad arbeten, av vilka kunna nämnas »Histoire du Stathoudérat» (1748), »Histoire du Parlement d'Angleterre» (1748), »Anecdotes historiques» (1753) samt »École Militaire»

¹ Jfr YRJÖ HIRN, *Episoder*, Helsingfors 1918, s. 210.

² Jag stöder mig härvid nästan helt på ANATOLE FEUGÈRE, *Un précurseur de la Revolution. L'Abbé Raynal*, Angoulême 1923, den utförligaste och modernaste framställningen av Raynals liv och verk. I sina »Études sur la littérature au XVIIIe siècle» har Edmond Scherer givit ett elegant porträtt av Raynal.

(1762).¹ Dessutom medhann han att vara redaktör för »*Mercure de France*» 1750—54.

Denna flitiga litterära verksamhet förskaffade snart Raynal, som sagt, en framskjuten ställning. Inte minst redaktörskapet för »*Mercure de France*» förde honom i förbindelse med många av de ledande kulturpersonligheterna. Han blev nära vän med flera. Marmontel nämner honom med välvilja i sina memoarer, Rousseau har endast gott att säga om honom i sina »*Confessions*», vilket betyder desto mera, som Raynal hörde till filosofernas parti, Voltaire lade sig ivrigt ut för honom, när platsen som Fredrik den stores litteräre korrespondent i Paris en gång blev ledig, Diderot blev en av hans flitigaste och värdefullaste medarbetare i det stora verket om de båda Indierna. Trots att Raynal i hög grad saknade de egenskaper, man på 1700-talet framför allt krävde av en filosof, ett elegant uppträdande och ett spirituellt samtalssätt, lyssnade man till honom i de litterära salongerna, framför allt hos madame Geoffrin. En av de flitigaste besökarna i hennes salong, Morellet, har i sina memoarer givit en, efter vad det synes, träffande bild av Raynal i salongen: »*Bon homme, aisé à vivre, ne montrant rien de l'amour-propre dont les hommes de lettres sont trop souvent fêrus, et ne blessant celui de personne; faisant continuellement ses livres dans la société; pressant tout ce qui l'approchait de questions pour recueillir quelques faits grands ou petits; il ne parlait guère que de politique, de commerce, ou pour faire des contes auxquels il ne donnait pas une tournure bien piquante, et qu'il lui arrivait de répéter: mais lorsqu'il avait ainsi pris la parole, il la gardait longtemps. Il était précieux à notre société, parce qu'il savait très bien les nouvelles, à cause de ses liaisons avec M. de Puisieux et M. de Saint-Séverin*».²

Raynals litterära verksamhet gjorde honom inte blott till en inflytelserik utan också till en välsituerad man. Han drev i själva verket sitt skriftställarskap rent affärsmässigt. Han saknade djupare konstnärliga instinkter och ambitioner och lade mindre an på att

¹ Av detta arbete utkom ett utdrag i svensk översättning, *Krigsscholan*, Stockholm 1784, 2:a uppl. följande år under titeln *Heroiska gärningar Blodiga handlinger Præsense d'esprit*. En not av förläggaren, Pehr af Lund, till översättarens företal upplyser, att översättningen utförts för tjugo år sedan av »en svensk Officerare som då var i Fransysk tjänst; men hvilken Fäderneslandet är nog lyckligt at nu äga i en af de högre graderna, dit hans förtjenster och insigter kallat honom».

² Jfr E. SCHERER, a. a., s. 274.

vinna läsare genom en spirituellt framställning än genom att ta upp till behandling ämnen, som kunde intressera. Detta sinne för det aktuella kommer tydligt fram i hans huvudverk, *Histoire philosophique et politique des établissemens et du commerce des Européens dans les deux Indes*, som han efter en lång förberedelsestid utgav i sex delar 1770.¹

Feugère har visat, i hur hög grad detta arbete är en produkt av sin tid, hur det återspeglar och tillmötesgår vissa allmänna tendenser i samtiden: smaken för det exotiska, diskussionen om ekonomiska doktriner samt sist men inte minst det starka intresset för kolonier och kolonisation. Samme forskare har också fastställt den betydelse, Raynals olika medarbetare haft för hans verk, och vidare grundligt undersökt en del av hans ofta påtalade plagiat.²

Raynals syfte med sitt verk var emellertid inte endast att med utförliga och detaljerade faktiska uppgifter, vilkas tillförlitlighet förresten med rätta ofta blivit ifrågasatt, tillfredsställa sina läsares intresse för de europeiska ländernas handel och koloniväsen. Han hade inte förgäves kallat sitt arbete en *histoire philosophique*. Gång på gång avbryter han, helt i tidens stil, sin sakliga framställning för att med flödande retorisk svada frambära sina åsikter om stat och samhälle. Utan förbehåll hävdar han folksuveränitetens princip, med iver drar han i härnad mot den katolska kyrkan, som han utesluter från den tolerans, han predikar, på det ekonomiska området pläderar han för den mest långt gående näringsfrihet. Dessa idéer äro ju långtifrån originella. De hörde till upplysningsmännens commune bonum. Det originella för Raynal var den oförskäckthet och oförbehållsamhet, varmed han bekände sig till dem. Knappast någon hade så ohöjlt framfört dem. Dessa patetiska digressioner, som på den nutida läsaren i längden verka tomma och tröttande, utövade på den samtida läsaren en egendomlig tjusning. I dem har man framför allt att söka orsaken till det stora uppseende, Raynals historia väckte.

I denna stora kolonialhistoria, vilken man inte utan rätt karakteriserat som en serie avhandlingar de omni re scibili et quibusdam

¹ Hirn låter (a. a., s. 210) med orätt arbetet ha utkommit 1772 och omfatta »fyra digra volymer». Första upplagan trycktes 1770 i Amsterdam, men synes först två år senare ha blivit känd i Frankrike (Jfr FEUGÈRE a. a., 265—66). Först den s. k. tredje upplagan, tryckt i Genève 1780, räknar fyra volymer in-4°.

² Jfr FEUGÈRE, *Raynal, Diderot et quelques autres »historiens des deux Indes*. *Revue d'histoire littéraire de la France* 1913 och 1914.

aliis¹, finns ett parti, som i detta sammanhang är värt en viss uppmärksamhet. Raynal skildrar i kronologisk följd de olika europeiska folkens geografiska upptäckter och kolonisationer och passar därvid på att ge kortare översikter över de olika ländernas historia. Bl. a. har Sverige blivit uppmärksammat med ett sjutton sidor långt avsnitt, ingående i femte boken, som innehåller en redogörelse för de nordiska folkens handelsförbindelser med de båda Indierna. Då denna svenska historia i sammandrag, vilken, efter vad jag kan se, inte förut blivit beaktad, onekligen har ett visst intresse, kan den förtjäna en närmare undersökning.²

På ett par sidor avfärdar Raynal vårt lands öden fram till Karl XII:s död. Han uppehåller sig därvid mera utförligt vid Gustaf Vasas brytning med lübeckarna och dess olyckliga följder för landets jordbruk och handel. Gustaf II Adolfs första regeringsår skildras i de ljusaste färger: »Les premiers années de son regne furent marquées par des changements utiles. Les travaux champêtres furent ranimés. On exploita mieux les mines. Il se forma des compagnies pour la Perse et pour les Indes occidentales. Les côtes de l'Amérique septentrionale virent jetter les fondements d'une colonie. Le pavillon Suedois répendit dans toutes les mers d'Europe du cuivre, du fer, du bois, du suif, du goudron, des cuirs, du beurre, des grains, du poisson, des pelleteries; il recevoit en échange des vins, des eaux-de-vie, du sel, des épiceries, toutes sortes d'étoffes.»³

Är Raynals skildring av tiden före »l'heureuse révolution qui rendit à la Suède sa liberté», för att använda hans egna ord om författningsändringen efter Karl XII:s död⁴, som av det anförda framgår i hög grad schablonmässig, är han helt annorlunda väl underrättad om ställningar och förhållanden i vårt land under frihetstiden. Det ligger i sakens natur, att han ingående redogör för Ostindiska kompaniets uppkomst och utveckling, varvid han ger detaljerade uppgifter om antalet resor, utdelningarnas storlek o. s. v. Han meddelar uppgifter om landets invånares starka emigrationslust, förresten en företeelse, som under frihetstiden var föremål för stor

¹ C. CHINARD: *L'Amérique et le rêve exotique dans la littérature française au XVIIe et au XVIIIe siècle*, Paris 1923, s. 391.

² Redan tidigare hade Raynal i sina skrifter berört svenska förhållanden. »Anecdotes historiques» innehåller flera svenska och bland hans manuskript finns en utförlig »Histoire des guerres», där kapitlet »guerres du Nord» börjar med Sveriges krig. Jfr FEUGÈRE, a. a., s. 51.

³ RAYNAL, a. a., II, s. 165.

⁴ RAYNAL, a. a., II, s. 173.

uppmärksamhet i Sverige. Han lämnar en översikt över de olika näringarnas omfattning och betydelse. Han känner noga till indelningsverket, som uppväcker hans beundran. Med gillande framhäver han, att »les gens de guerre ne sont pas emprisonnés comme ailleurs dans l'oisiveté des garnisons».¹ Han känner också till förordningarna om stapel- och uppstäder, vilka uppröra honom, anhängare som han är av ekonomisk liberalism. Han skriver med anledning av dessa förordningar: »Ces odieuses distinctions imaginées dans des tems barbares, existent encore. Les spéculateurs les plus sages en matiere d'administration desirent qu'elles soient anéanties, afin qu'une concurrence plus universelle produise une plus grande activité.»²

Av särskilt intresse äro emellertid Raynals mera allmänna omdomen om frihetstiden och dess författning. I själva verket framstod Sverige under denna tid för flera av de ledande franska upplysningsfilosoferna som ett slags mönsterland i politiskt avseende. En framstående kännare av frihetstiden skriver: »Det är ej nog med att frihetstidens författning inom vårt eget land intill det sista årtiondet av dess tillvaro omfattats med en entusiasm, som varken förr eller senare kommit någon svensk konstitution till del, den prisades och kommenterades av Europas filosofer och rättslärde på ett sätt, som bjärt sticker av mot den likgiltighet eller okunnighet, den internationella vetenskapen lagt i dagen i fråga om vår nu gällande regeringsform».³ Voltaire konstaterar i »Essai sur les moeurs», att Sverige »est devenue de nos jours le royaume de la terre le plus libre».⁴ Rousseau skall ha »avböjt den begäran en svensk till honom framställt att få se hans utkast till en korsikansk författning med den motiveringen att svenskarna i sitt fosterlands grundlagar hade ett så stort exempel av fullkomlighet, att de ej kunde finna något nytt i hans plan, som vore fotad på samma princip».⁵ Den, som kraftigast berömt frihetstidens författning, är den kände statsteoretikern bland upplysningsfilosoferna, Mably, som i sitt arbete »De l'étude de l'histoire» ägnar det längsta avsnittet av andra delen åt »le gouvernement de Suède», där han bl. a. säger om författningen: »C'est le chef-d'œuvre de la législation moderne,

¹ RAYNAL, a. a., II, s. 175.

² RAYNAL, a. a., II, s. 175.

³ FREDRIK LAGERROTH, *Frihetstidens författning*, Stockholm 1915, s. 733.

⁴ VOLTAIRE, *Oeuvres complètes*, ed. Moland, 13, s. 125.

⁵ LAGERROTH, a. a., s. 734.

et les législateurs les plus célèbres de l'antiquité ne désavoueroient pas cette constitution, où les droits de l'humanité et de l'égalité sont beaucoup plus respectés qu'on aurait dû l'espérer dans les temps malheureux où nous vivons». ¹ I chevalier du Jaucourts artikel om Sverige i den stora franska encyklopedien, för vilken den fitige medarbetaren förresten på flera punkter plagierat Voltaires Sverige-skildringar i »Charles XII» och »Essai sur les mœurs», möter man följande karakteristiska passus: »Les Suédois, ce peuple de tous les Germains le seul esclave du Temps de Tacite, et l'un des plus barbares dans les siècles d'ignorance, sont devenus de nos jours une nation du Nord des plus éclairées, & l'une des plus libres des peuples européens qui ont des rois. Outre que la monarchie y est mitigée, la nation suédoise est encore libre par sa belle constitution, qui admet les paysans mêmes dans les états généraux.» ²

Man skulle vänta att Raynal, som kraftigare och mera öppet än någon annan av upplysningsmännen uppträdde mot despotismen och för folkens suveränitet ³, utan tvekan skulle instämma i det beröm, som hans här ovan citerade meningsfränder hemburit den svenska författningen. Detta är emellertid långtifrån fallet. Visserligen vittnar början av hans skildring av denna period i vår historia om gillande och beundran. Det heter där: »Les Suedois ne s'occupent des objets utiles que lorsqu'ils eurent perdu toutes leurs conquêtes, & que l'élevation de la Russie ne leur laissa plus l'espérance d'en faire de nouvelles. Les états du royaume ayant aboli le despotisme, corrigerent les abus d'une administration si vicieuse. Le passage rapide d'un état d'esclavage à la plus grande liberté n'occasionna pas pourtant les secousses violentes qui accompagnent ces révolutions. Tous les changemens furent faits avec maturité. Les professions les plus nécessaires ignorées ou méprisées jusqu'alors fixerent les premiers regards. On ne tarda pas à connoître les arts de commodité ou d'agrémens. Il parut sur les sciences les plus profondes des ouvrages lumineux qui mériteroient d'être adoptés par les nations même les plus éclairées. La jeune noblesse alla se former dans tous les états de l'Europe qui offroient quelque genre d'instruction. Ceux des citoyens qui s'étoient éloignés d'un pays depuis

¹ *Oeuvres complètes de MABLY*, tome 23, Paris an 5e de l'ère républicaine, s. 268.

² *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, etc.* XV, Neufchastel 1765, s. 623.

³ Jfr FEUGÈRE, a. a., s. 258 ff.

long-tems ruiné & dévasté, y rapportèrent les talens qu'ils avoient acquis. L'ordre, l'œconomie politique, les différentes branches d'administration devinrent le sujet de tous les entretiens. Tout ce qui intéressoit la république fut mûrement discuté dans les assemblées générales, & librement approuvé, librement censuré par des écrits publics. On appella des lumieres de tous les côtés.»¹ Han talar vidare om »l'heureuse révolution qui rendit à la Suede sa liberté», varmed han, som förut framhållits, syftar på författningsändringarna 1719. Man blir därför högst förvånad, när man får se hur skildringen av frihetstiden mynnar ut i en i mörka färger målad bild av förhållandena i Sverige. Detta ställe förefaller mig tillräckligt intressant för att kunna återges in extenso: »La pauvreté n'est pas toutefois la plus dangereuse maladie qui travaille actuellement la Suede. L'état a bien plus à craindre de l'esprit de vertige qui a plongé cette vaillante & généreuse nation dans un abîme de dégradation qui afflige amerement tous les cœurs sensibles. Une corruption générale y franchit depuis long-tems toutes les bornes. La détermination arrêtée de tout rapporter à son intérêt, a rampli de défiances la cour, le senat, tous les ordres de la république. On a travaillé à se détruire réciproquement avec un acharnement qui n'a point d'exemple. Lorsque les moyens manquoient, on a été les chercher au loin, & l'on n'a pas rougi de conspirer en quelque maniere avec des étrangers contre sa patrie. Elle a été livrée à de faux & puissans amis qui l'opprimeront infailliblement.»²

I denna skildring möta vi de viktigaste av de drag, som sedan skulle ingå i den traditionella bilden av frihetstiden mot dess slut. Att utvecklingen gått därhän i en stat med så fri författning som Sverige, bereder Raynal en allvarlig oro, och han gör ett försök att utfinna orsakerna härtill. Han skriver: »Si le zele & la bonne foi n'étoient l'ame de cet ouvrage, nous aurions dissimulé à nos lecteurs la malheureuse situation où se trouve réduit un état libre. Les réflexions que ce tableau présente sont très-propres sans doute à nourrir l'esprit de servitude qui regne dans la plupart des contrées de l'Europe. On ne manquera pas de voir dans la liberté de la Suede, la source de tous ses maux, & de bénir les chaînes des autres nations. Mais il est d'autres causes qui la privent des avantages de sa constitution. Il est certain que la liberté y excède

¹ RAYNAL, a. a., II, s. 165—66.

² RAYNAL, a. a., II, s. 178.

ses bornes naturels, qu'elle y tient beaucoup de l'anarchie, que les droits de l'individu n'y sont pas assez heureusement combinés avec les droits de la société, & que les mouvemens de chaque membre ne s'y prêtent pas assez aux besoins de tout le corps pour le soutenir & en être aidés. D'ailleurs une dépopulation considérable, triste fruit des guerres, laisse de grands vuides entre les habitans isolés les uns des autres, & s'oppose aux progrès, à la multiplication des idées qui doivent éclairer un peuple qui veut se conduire lui-même. Ainsi, quoique dans les grandes opérations de ce gouvernement on voye souvent la bonne foi réunie au courage d'entreprendre, au pouvoir d'exécuter, il ne faut pas s'étonner qu'il n'en ait pas résulté un meilleur plan.»¹

Det råd Raynal till sist tar sig friheten att ge det svenska folket är onekligen märkligt. Han skriver: »Dans les gouvernemens monarchiques un heureux hazard peut donner un bon souverain, un bon ministre qui rendent assez rapidement à l'état ses mœurs, sa force, sa considération. Le bon esprit n'est pas si-tôt ramené dans les associations libres. Les fonctions qui les divisent empêchent long-temps de voir ce mal, & leur jalousie les éloigne réciproquement de concourir au rétablissement de l'ordre. Dans cette situation, le meilleur part peut être de confier à un seul assez d'autorité pour étouffer les haines, pour ranimer l'amour du bien public. Plusieurs anciennes républiques tirèrent un grand avantage de cette politique, & nous ne craignons pas de prédire à la Suede qu'elle ne sortira de l'affreuse anarchie où elle est plongée, que lorsqu'elle aura remis au fantôme de roi qu'elle a formé, un pouvoir suffisant pour sonder les plaies de l'état & pour y appliquer les remedes convenables. C'est le plus grand acte de souveraineté que puisse faire une nation, & ce n'est pas perdre sa liberté que d'en remettre la direction à un dépositaire de confiance, en veillant soi-même à l'usage qu'il fera de ce pouvoir commis.»²

Det förvånar inte, att detta kunde uppfattas som en förutsägelse om Gustaf III:s revolution 1772.³

¹ RAYNAL, a. a., II, s. 178—179.

² RAYNAL, a. a., II, s. 179—180.

³ I en piratedition, tryckt i Amsterdam 1773, har utgivaren i en not vid slutet av denna skildring erinrat sina läsare: »Tout le monde sait la révolution arrivée le 19e Aoust 1772». *Histoire philosophique et politique etc.*, Nouvelle Edition, Suivant la Copie A Amsterdam, 1773, T. II, s. 211. Denna upplaga finns ej upptagen av FEUGÈRE i hans *Bibliographie critique de l'abbé Raynal*, Angoulême 1922.

Om man jämför med varandra Mablys och Raynals skildringar av den svenska författningen, vilka tillkommit ungefär samtidigt¹, kan man inte undgå att ställa sig den frågan, hur det kommer sig, att den senare är så ojämförligt mycket bättre underrättad om ställningar och stämningar i Sverige än Mably, som dock på ett helt annat sätt än Raynal var kännare av den politiska historien. Det ligger nära till hands att antaga, att Raynal på denna punkt tagit intryck av någon, som varit starkt intresserad av och väl initierad i de politiska förhållandena i Sverige. Den man här närmast kommer att tänka på som förmedlare är Gustaf Philip Creutz, svensk minister i Paris från 1766. Creutz har helt säkert redan under det långa uppehåll, han gjorde i den franska huvudstaden vintern 1763—64 på sin resa till Madrid, stiftat bekantskap med den franske författaren. Creutz blev då införd i madame Geoffrins berömda salong, den mest ansedda under Ludvig XV:s tid och samlingsplats för tidens framstående författare och konstnärer, framför allt de, som stodo encyklopedien nära på ett eller annat sätt.² En uppmärksam gäst i denna salong var, som förut nämnts, Raynal. Det är föga troligt, att Creutz skulle ha undgått att bli bekant med denne redan nu. Säkert är, att han efter sin återkomst till Paris 1766 som svenskt sändebud vid franska hovet ganska snart kommit i förbindelse med den radikale abbén.³ Nu vet man, att denne alltid passade på tillfället att utnyttja personer, som kunde stå honom till tjänst med de upplysningar, han behövde för sitt stora under utarbetning varande verk. Detta gäller inte minst i fråga om de moderna förhållandena i främmande länder. Hans sagesmän från Portugal, Spanien, Holland och Danmark äro kända. Med förkärlek försökte han komma i förbindelse med ledande män på det ekonomiska och politiska området. Så voro hans danska medarbetare inga mindre än Bernstorff och Schimmelmann.⁴ Bekantskapen med den svenske ministern bör ha kommit mycket lägligt för Raynal, och att Creutz mer än gärna stod till tjänst med

¹ Mablys ovannämnda skrift »De l'étude de l'histoire» publicerades först 1778, men anses vara skriven 1768. Jfr *Nordisk familjebok*, 2 uppl. 17, s. 334. Raynals skildring bör ha tillkommit någon gång mellan 1765—1770.

² Jfr ARVID HULTÉN, *Gustaf Filip Creutz* (Skrifter utgifna af svenska litteratursällskapet i Finland CXI) Helsingfors 1913, s. 149—50.

³ Jfr breven från Caliani och Diderot, anförda av CASTRÉN, *Gustaf Filip Creutz*, Helsingfors 1917, s. 340—41.

⁴ Jfr FEUGÈRE, *Raynal, Diderot et quelques autres »historiens des deux Indes»*, Revue d'histoire littéraire de la France, 1913, s. 344—45.

upplysningar om sitt land och dess förhållanden är väl bekant. Redan under sin första vistelse i Paris hade han sålunda drivit en kraftig propaganda för Sverige och kronprins Gustaf, som han framställde som en filosofernas lärjunge och vän. När han återkom till Paris som minister, inriktade han sig framför allt på att förbereda jordmånen för Gustafs planer »att göra slut på partiväldet, som höll Sverige i vanmakt, och ersätta det med en stärkt konungamakt».¹ När Raynal vänt sig till Creutz för att informera sig om den politiska situationen i Sverige, har denne säkert inte tvekat att på sitt värtaliga sätt framlägga sina synpunkter på förhållandena i hemlandet. Såväl den dystra skildringen i »Histoire des deux Indes» av det svenska partilivets överdrifter och dess farliga följder som Raynals hänvisning på den förstärkta konungamakten som enda räddningen för Sverige ur dess hemska anarki är helt i den svenske ministrernas anda. För detta antagande att Creutz skulle vara en muntlig källa för Raynals framställning av frihetstiden i hans historia, kan väl aldrig framföras något ofrånkomligt bindande bevis, men då onekligen åtskilligt synes tala härför, har jag velat framställa det. Under alla omständigheter synes mig Raynals skildring av frihetstiden, som så starkt skiljer sig från den vanliga samtida franska uppfattningen av denna period i vår historia, vara värd ett påpekande.

Raynals historia, som trycktes anonymt i Amsterdam 1770, blev känd i Frankrike först två år senare, då regeringen tillät införsel av 25 exemplar. Man gissade ivrigt på författaren, tillskrev boken Diderot och andra, men snart blev det känt, att Raynal var upphovsmannen. I december 1772 förbjöds boken, vilket inte hindrade, att den än djärvare andra upplagan, tryckt i Haag 1774, såldes överallt i landet. Denna nya upplaga hade utökats med en sjunde del, som innehöll en »Tableau de l'Europe», där författaren ville »déterminer l'influence que les liaisons avec le nouveaux monde ont eu sur les mœurs, les gouvernemens, les arts, les opinions de l'ancien».² Som vanligt gick Raynal utanför den ursprungliga planen för sitt arbete och behandlade en hel del företeelser, som det är svårt att ställa i någon som helst förbindelse med den nya världen. Bl. a. skaffade han sig tillfälle att uttala sig om Gustaf III:s revolution och de följder, den kunde ha. Det är givet, att denna politiska omvälvning måste

¹ HUITIN, a. a., s. 182.

² *Histoire philosophique et politique*, Haag 1774, Tome VI, s. 199.

ha intresserat honom. Redan i den omarbetning av det nyss undersökta partiet om Sveriges historia, som revolutionen krävde, beklagar han, att det svenska folket inte följt hans råd att dela makten med konungen: »Cette résolution auroit comblé les Suédois de gloire, & fait leur bonheur. Elle auroit rempli les esprits de l'opinion de leurs lumieres & de leur sagesse.»¹ Nu hade folket fått ge sig på nåd och onåd under monarken. »En se refusant à un parti si nécessaire, ils ont réduit le chef de l'état à s'emparer de l'autorité. Il regne aux conditions qu'il a voulu prescrire; & il ne reste à ses sujets de droits, que ceux dont sa modération ne lui a pas permis de les dépouiller.»² Fastän han här framhåller, att han inte är på lämpligt tidsavstånd från denna revolution för att sysselsätta sin läsare med densamma, anser han sig inte förhindrad att i sin överblick över Europa ta upp frågan på nytt. Raynal upprepar i koncentrerad form sin skildring av frihetstiden, här avslutad med det expressiva konstaterandet: »La nation n'est plus qu'un amas d'ames scélérates & vénales.»³ Följden av detta tillstånd är inte svår att gissa, menar Raynal. De utländska makterna, som korruperat landet, skulle bli gäckade i sina förhoppningar. Deras politik hade varit alldeles felaktig. Den hade avskurit folkets kraft men endast pressat samman konungamakten. När denna en gång kunde sträcka ut sig med hela sin kraft, skulle den inte finna något motstånd som kunde hejda densamma. Det behövdes endast en man och ett ögonblick för att framkalla en sådan verkan. Utan att uttryckligen nämna Gustaf III skildrar Raynal dennes statskupp på följande retoriska sätt: »Il est venu, cet instant; il s'est montré, cet homme: & tous ces lâches de la création des puissances ennemies se sont prosternés devant lui. Il a dit à ces hommes qui se croyoient tout; Vous n'êtes rien; & ils ont dit, nous ne sommes rien. Il leur a dit: Je suis le maître; et ils ont dit unanimement, vous êtes le maître. Il leur a dit: Voilà les conditions sous lesquelles ju veux vous soumettre; & ils ont dit, nous les acceptons. A peine s'est-il élevé une voix qui ait réclamé.»⁴ Raynal frågar sig, vilka följderna skola bli av denna revolution, och svarar själv med en av dessa för honom så betecknande appeller till ett krönt huvud, här fram-

¹ A. a., II, s. 236.

² A. a., II, s. 236.

³ A. a., VII, s. 217.

⁴ A. a., VII, s. 218.

förd i indirekt form: »On l'ignore. Si le maître veut user des circonstances, jamais la Suede n'aura été gouvernée par un despot plus absolu. S'il est sage; s'il conçoit que la souveraineté illimitée ne peut avoir des sujets, parce qu'elle ne peut avoir des propriétaires; qu'on ne commande qu'à ceux qui ont quelque chose, & que l'autorité cesse sur ceux qui ne possèdent rien, la nation reprendra peut-être son premier esprit.» Han anser sig dock kunna påstå, att »quels que soient ses projets & son caractère, la Suede, ne sera jamais plus malheureuse qu'elle l'étoit».¹

Denna andra upplaga, som nästan omedelbart blev satt på index, omtrycktes under åren 1774—80 inte mindre än åtta gånger, frånsett tryck av enskilda delar och utdrag.² Raynal vilade emellertid inte på sina lagrar utan underkastade sin historia återigen en omarbetning. Den nya versionen, kallad den tredje upplagan, trycktes i Genève 1780 i fyra eleganta kvartband. Raynal uppträdde nu öppet som bokens författare och hade till yttermera visso prytt den med sitt eget porträtt. Det parti i denna upplaga, som inte minst väckte uppseende, var behandlingen av de engelska kolonierna i Nordamerika och dessas förhållande till moderlandet, tidens viktigaste politiska fråga. Kapitlet Raynal och amerikanerna är ännu inte slutgiltigt behandlat. Det var i själva verket inte lätt för den franske författaren att ta ställning till den sig snabbt utvecklande amerikanska frågan. Han var en entusiastisk beundrare av England och engelsmännen, »libres et penseurs», som han kallar dem i den för 1700-talet typiska anglomana stilen, men å andra sidan beundrade han nästan ännu hetare invånarna i kolonierna, framför allt kväkarna i Pennsylvanien, vilka för honom kommit närmast »le beau idéal en la politique».³ Vidare måste Raynal ha känt sina revolutionära instinkter tilltalade av kolonisternas frihetssträvanden. Han tager också till sist avgjort parti för dem. Under det att han i de två första upplagorna av sitt verk varnar kolonisterna för att gå för långt i oppositionen mot moderlandet och erinrar dem om de stora fördelar, de haft och ha av sin förbindelse med England, skänker han i den tredje utan reservation amerikanernes revolution sitt gillande. När han här omtalar revolutionen utbrister han hänfört: »Que n'ai-je reçu le génie & l'éloquence des célèbres orateurs

¹ A. a., VII, s. 218.

² Jfr FEUGÈRE: *Bibliographie critique de l'abbé Raynal*, s. 22—32, 48—49.

³ *Histoire philosophique et politique*, 1780, IV, s. 266—67.

d'Athènes et de Rome! Avec quelle grandeur, avec quel enthousiasme ne parlerois-je pas des hommes généreux qui, par leur patience, leur sagesse & leur courage, éléverent ce grand édifice?»¹ Och långre fram vänder han sig direkt till den nya staten: »Contrée héroïque, mon âge avancé ne me permet pas de te visiter. Jamais je ne me verrai au milieu des respectables personnages de ton aréopage; jamais je n'assisterai aux délibérations de ton congrès. Je mourrai sans avoir vu le séjour de la tolérance, des mœurs, des loix, de la vertu, de la liberté. Une terre franche et sacrée ne couvrira pas ma cendre: mais je l'aurai désiré; & mes dernières paroles seront des vœux adressés au ciel pour ta prospérité.»¹ Man kan knappast finna ett mera karakteristiskt uttryck för den amerikantusiasm, som under 1770-talet flammade upp runtom i Europa. Med hänryckning blickade mången mot den nya staten, där man förmenade, att upplysningsidéerna voro förverkligade. Den nordamerikanska republiken framstod som föregångslandet och framtidslandet. Med oro och hopp om seger för amerikanarna följde man deras kamp för politisk självständighet gentemot Storbritannien. Raynal kunde känna sig som en talesman för många, när han skriver: »Le nom de liberté est si doux, que, tous ceux qui combattent pour elle, sont sûrs d'intéresser nos vœux secrets. Leur cause est celle du genre-humain tout entier; elle devient la nôtre. Nous nous vengeons de nos oppresseurs, en exhalant du-moins en liberté notre haine contre les oppresseurs étrangers. Au bruit des chaînes qui se brisent, il nous semble que les nôtres vont devenir plus légères; & nous croyons quelques momens respirer un air plus pur, en apprenant que l'univers compte des tyrans de moins. D'ailleurs ces grandes révolutions de la liberté sont des leçons pour les despotes. Elles les avertissent de ne pas compter sur une trop longue patience des peuples & sur une éternelle impunité. — — — Telle est la source de ce vif intérêt que font naître en nous toutes les guerres de liberté. Tel a été celui que nous ont inspiré les Américains.»²

Vilket uppseende denna Raynals skildring av de engelska kolonierna i Nordamerika väckte, och vilken betydelse, den måste haft som opinionsbildande faktor, framgår redan av de bibliografiska uppgifterna om hans verk. Under år 1781 utkommo i England inte

¹ A. a., IV, s. 417.

² A. a. IV, s. 455.

mindre än fem särtryck av de femton sista kapitlen av fjärde boken under titeln »Révolution de l'Amérique» och dessutom en engelsk översättning.¹ Betecknande för det intresse, som Raynal och den amerikanska revolutionen framkallat i Sverige, är att en stockholmsförläggare kunde anse det lönande att ge ut ett liknande särtryck på franska, närmast efter den engelska förebilden.² Samma år gav en holländsk förläggare ut hela Raynals skildring av engelsmännens kolonier i Nordamerika i ett särtryck, »Tableau & révolutions des colonies anglaises dans l'Amérique septentrionale», vilket arbete omedelbart översattes till holländska, tyska och engelska. Ett liknande särtryck, som byggde på andra upplagan, utkom på italienska redan 1778—80.³

Den nya upplagan kunde inte gärna undgå myndigheternas mistrogna uppmärksamhet. Året efter utgivningen blev Raynals historia förbjuden av parlamentet och bränd av bödeln. Detta åter hade samma verkan som tidigare förbud. Författarens rykte växte än mer och hans arbete fick allt flera läsare. Emellertid kunde Raynal, som denna gången offentligen medgivit att han skrivit boken, inte stanna innanför Frankrikes gränser. Tio år framåt levde han i exil, därav åren 1784—91 i Provence. Han företog under de första åren resor till skilda länder, överallt mottagen som en av tidens mest betydande kulturpersonligheter. Hans resor och uppehåll noterades noga av tidningarna runt om i Europa. I Sverige är det framför allt Gjørwell, som uppmärksammar honom i sina skilda tidningsföretag.⁴ Raynal planerade under denna tid en historia om återkallandet av ediktet i Nantes, men detta arbete förblev

¹ Jfr FEUGÈRE: *Bibliographie critique de l'abbé Raynal*, s. 49—50.

² *Révolution de l'Amérique* par M. L'Abbé Raynal, Auteur de l'histoire philosophique et politique des Etablissemens, et du commerce des Européens dans les deux Indes, à Stockholm, chez Charles Stolpe, MDCCLXXXI. Denna upplaga har undgått Feugères uppmärksamhet. 1816 utkom hos H. N. Nordström en svensk översättning av detta arbete *Amerikas Revolution*, vilket man säkert kan sätta i samband med det livliga intresse för amerikanska förhållanden, som gjorde sig gällande i vårt land vid denna tid, inte minst på grund av den revolutionära oron i de spansk-amerikanska kolonierna. Översättare var dåvarande lektorn i Gävle Erik Samuel Ödmann, sedermera känd som en av de främste företrädarna för den liberala oppositionen i prästeståndet under 1830- och 40-talen. Jfr L. Bygdén, *Svenskt anonym- och pseudonymlexikon I*, Uppsala 1898—1905, s. 51. Ej heller denna översättning är medtagen i Feugères Raynalbibliografi.

³ Jfr Feugères Raynalbibliografi, s. 50.

⁴ Så meddelas t. ex. i *Uppfostringssällskapets tidningar*, nr 65, 66, den 29 April 1782 (s. 264), under rubriken Bryssel »Den namnkunnige Abbé Raynal, som uppehållit sig mäst härst, sedan sin Landsflygt utur Frankrike, har nyl. anträdt en Resa til Tyskland, och börjat med et Besök i Mainz. Man menar, at han fortsätter denna Resan öfwer Berlin til Wien.»

blott ett utkast. Återkommen till Frankrike gjorde han sig framför allt uppmärksam genom de pris han instiftade för främjandet av konster och näringar. Under det stora revolutionsåret 1789 blev hans namn åter aktuellt. I december detta år utkom i Paris en skrift, »Lettre de l'abbé Raynal à l'Assemblée national», som innehöll en kraftig protest mot de revolutionära överdrifterna. Denna den revolutionäre filosofens hållning väckte stort uppseende runt om i världen. Det visade sig emellertid snart, att brevet var skrivet av en framstående fransk militär och författare, greve de Guibert, vilken tydligen för att ge sina ord större kraft lånat den gamle filosofens namn. I själva verket hade dock Raynal i flera punkter kunnat instämma i detta brev. Under 1780-talet hade hans åsikter i inte ringa mån modererats. Det var också hans avsikt att i denna anda omarbete sitt stora verk. Någon ny upplaga kom han dock inte att utge. Däremot har han i ett mindre arbete, »Essai sur l'administration de Saint Dominique», i flera frågor tagit avstånd från sina tidigare uttalanden. För revolutionsmännen framstod han dock som den beundrade läromästaren. Det dröjde inte länge förrän nationalförsamlingen trots myndigheternas motstånd upphävde förbudet av 1781, som hindrat honom att återvända till Paris. Återkommen till huvudstaden slöt sig Raynal till en mera moderat riktning, vilket han i maj 1791 offentligen betygade genom att tillsammans med två konstitutionella monarkister inlämna en av honom författad adress till nationalförsamlingen, som väckte en våldsam opposition.¹ Robespierre tog emellertid Raynal i försvar, i det han hänvisade till hans höga ålder, som ursäktade och förklarade hans omsvängning. I själva verket inverkade Raynals förändrade hållning inte på hans förhållande till de nya maktägarna. De läto honom i stället upprepade gånger få hedersbevis och favörer. Raynal, som ända in i det sista var sysselsatt med förberedandet av en ny upplaga av sitt stora verk, dog först 1796, 83 år gammal.

Då Raynals åsikter, som ovan redan framhållits, i stort sett inte äro originella utan opinio communis bland de franska upplysningsmännen, lönar det sig i allmänhet inte att vid en framställning av hans betydelse för svenskt kulturliv försöka fastställa ett och annat direkt inflytande från honom, utan man får begränsa sig

¹ Tryckt under titeln *Lettre de Guillaume-Thomas Raynal à l'Assemblée nationale sur les erreurs des peuples et les dangers qui menacent tous les citoyens.*

till att uppvisa hur man på olika håll reagerat inför honom och hans verksamhet. Det följande blir därför närmast en studie över Raynals *fortune littéraire* i Sverige.

Det utmärkande för den franske författarens huvudverk var ju den intima förknippningen av å ena sidan sakligt hållna exposéer, som gjorde historien om de båda Indierna till en ofta anlitad källa för dem, som sökte faktiska uppgifter om skilda ekonomiska förhållanden, samt å andra sidan kraftigt agitatoriska partier, vilka måste entusiasmera och inspirera ytterlighetsmännen, inte minst bland författarna. Det är framför allt agitatorn, den politiske filosofen, man i Sverige, liksom annorstädes, har sett, beundrat och tagit avstånd från i Raynals person och verk.

Det var först »L'Histoire des deux Indes», som skaffade Raynal ett mera stadgat internationellt rykte, men långt innan detta arbete kom ut, har han dock varit känd och läst i Sverige. Det förvånar inte, att Gjørwell, som så uppmärksamt följde de utländska händelserna inom den lärda republiken, tidigt fått sikte på Raynal. Det förvånar inte heller, att Raynals skrifter långtifrån framkallade hans beundran. När han i nr 19 av sina »Bref om Blandade ämnen», där han meddelar sina tankar om »Historiens öden i vårt Tidehvarf», pekar på den fara, som hotar historien från »åtskilliga Fransoser, hvilka icke litet skryta med sina Historier, och skada dästomer sanningen», är det framför allt Raynal, som får tjäna som varnande exempel. Gjørwell säger nämligen i detta sammanhang: »Aldrig bry de sig om ordning, noghet och tydelighet. De äro wällustige i alt. Så ock i tänka och skrifwa. I vår tid, då man just intet skrifwer för Lärda, utan mäst för Soldater och Borgare, så söka många endast at skrifwa så, at det låter. Jag beklagar en Voltaire och en Raynal, om de lefwat för 100 år sedan. De hade då warit så passliga, fast deras skrifter nu med en besynnerlig snålhet läses, och de sjelfwa willa passera för faseliga orakel. De söka endast, at kläda Historien i en falsk och glittrande wältalighet, så at om jag läser Raynals Anecdotes de l'Europe¹, eller Frimurarens Lefwernes Beskrifning², så kommer det mig mäst på et ut.»³

¹ *Anecdotes historiques militaires et politiques de l'Europe*, 1753, Raynals senast utkomna arbete.

² Anders Säfströms samma år (1754) utgiva *Prévostimitation*.

³ *Bref om Blandade ämnen*, Stockholm 1754, s. 132.

Gjörwells bekantskap med Raynals skrifter synes dock vara en mera isolerad företeelse. Först på 1780-talet blir Raynal mera allmänt läst och diskuterad i Sverige. Den första upplagan av hans stora verk synes inte, efter vad jag kan se, ha direkt blivit uppmärksammas av den svenska pressen, även om ett och annat exemplar har kommit hit upp.¹ Först 1775 blev arbetet omnämnt, och då mera i förbigående, i »Nya Lärda Tidningar», där Gjörwell riktar den svenska allmänhetens uppmärksamhet på den franske historikern, i det han låter det 1774 utkomna tillägget till den indiska historien, »Tableau de l'Europe», bli föremål för en utförlig granskning. Gjörwell har inte undgått att imponeras av Raynals nya stora historieverk, men han reagerar fortfarande mot det dristiga i hans tänkesätt. Gjörwells presentation av Raynal och hans verk lyder så: »Författaren till både Hufwudverket och Bihanget är uppgifwen; det är Hr Abbé Raynal, som för flere år tillbaka utgifwit en Historia om Ängelska Parlamentet och Holländska Ståthållareskapet. Sedan har han skärpt ansenligen sina tankar och sin penna; ty denna hans Historia om Europeernas Nybyggen i Indierna är en den starkaste Skrift, som i detta Århundrade utkommit.² Här i Bihanget går han kortel. igenom Staternas Läge i sjelfwa Europa, och säger, med en särdeles frihet, sina Tankar om deras Regeringssätt, Seder, Wetenskaper, m. m. Han menar, at både i Ryssland och Danmark råder en den fullkomligaste Despotisme. Däri har han dock orätt. Hwad han säger om Swerige är nog dristigt, men han har set fast mera på det, som en Gustaf III hade kunnat göra, om han ej warit så ädelmodig, så medborgerlig, än hwad Han år 1772 werkligen gjorde. Swerige kan, under hwad annat Regeringssätt, aldrig blifwa olyckeligare än det då war; äfwen som det under det nuwarande, och under Gustafs Spira,

¹ Ett exemplar av denna upplaga, som numera förvaras på Kungl. Biblioteket, har tillhört »Biblioteket på Drottningholm», helt säkert inköpt för Lovisa Ulrica, vars intresse för fransk litteratur, enkannerligen den »filosofiska», är väl känt. Att Lovisa Ulrika redan tidigt lärt känna Raynal och beundrat hans skrifter framgår av ett brev av den 25 juli 1748 till hennes moder, där hon skriver: »Je ne sais si ma chère Maman a vu un livre qui parait tout nouvellement: *Histoire du parlement d'Angleterre*, par monsieur l'abbé Raynal, qui est ecrit on ne saurait mieux. Il serait à souhaiter que les historiens le choisissent pour modèle.» Jfr *Louise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen, Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses*. Herausgegeben von FRITZ ARNHEIM, II, Gotha 1910, s. 120.

² Jfr härmed Gjörwells ord i ett brev till Alströmer den 23 febr. 1778, »En Hume, en Raynal, dessa stora kännare, dessa starka pennor». OTTO SYLWAN, *En Stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev*, Stockholm 1920, s. 202.

är ojämnförligen sällare, än det war förut. Polen, säger han, bebodt af Trälrar, förtjente at undertryckas. Ängland däremot hyser, i hans ögon, et Folk, som gör Europa heder. Holland söker blott, at bibehålla sig wid hwad det är. Regeringssättet i Venedig skulle wara af alla det bästa, så framt icke Aristocratien wore af alla det Slätaste. De Store regera där alla nästan med lika magt. Folket får Skådespel och Bröd; alt är lugnt. Allestädes finnas Soldater; Tyskland allena alstrar Generaler. Ju flere Soldater gifwas i en Stat, desto swagare blir sjelfwa Nationen. Åkerbruket är den första och sanskyldiga Rikedomen i en Stat. All Handel bör vara fri; alla Monopolier och Skräer förwisas; all Egendom säker. Kort sagt, här finnes ganska mycket, som bör läsas i sjelwa Boken; men ock åtskilligt, som med warsamhet bör läsas.»¹

Under slutet av 1770-talet hålles arbetet till salu hos flera stockholmska bokhandlare, som genom annonser i Dagligt Allehanda och Stockholms Posten påkalla publikens intresse för det samma. Det dröjde inte många år förrän Raynals stora arbete kom att spela en karakteristisk roll i tidningarnas egna spalter. Det var inte endast, när originalmanuskript tröto, som man ryckte in en översättning av något parti av den franske författarens verk. För ett utdrag ur hans historia om de båda Indierna kunde utgivaren alltid påräkna ett livligt intresse bland läsekretsen, vare sig hans åsikter och synpunkter gävo anledning till gillande eller motsägelse. Inte sällan insändes dylika översättningar av någon av Raynals läsare ute i landsorten. På detta sätt innehålla alla de mera kända oppositionsbladen under 1780—90-talen, med undantag för Thorilds »Den nye Granskaren», som endast meddelade utgivarens egna originalartiklar, ett eller annat stycke av Raynal.

Man skulle kunna säga att början göres av Josias Carl Cederhjelms, den bekante jordägaren och finansteoretikern. I dennes mot Gustaf III:s regering starkt kritiska tidskriftsföretag »Sanning och Nöje» möter man i nummer 120, 121, maj 1780, följande rubrik: »Tjenlige utdrag ur Abbe Raynals Afhandling om Borgerlig regering». En fortsättning förekommer i nummer 134—139, som tillsammans bilda två häften, betitlad »Flere Utdrag af Abbe Ray-

¹ *Nya Lärda Tidningar*, 1775, s. 206.

nals Arbete».¹ Man behöver inte länge ha läst i dessa utdrag för att förstå, varför Cederhjelm försett dem med epitetet »tjenlige». Det kan vara nog att anföra följande ur det sista avsnittet, som bär underrubriken: botemedel för Moraliskt och Politiskt Ondt, Sanningens Försvar. »Sanningen träffar äfwen så många förhinder uti Nationernas fördomar, hwilka lida förtryck, som uti förtryckarenas ondska, hwilka plåga dem. Den, hwilken förkunnat sanningen, är förbunden at anfälla tillika så wäl Tyrannernas grymhet som deras slafwars nedriga swagsinthet. De fleste menniskor äro så modstulne och nedkufwade, at de tyckas frukta för sanningen, friheten och förnuftet, äfwen så högt som de, hwilke rikta sig af deras wilfarelser.

Om Lärde Män befitade sig at upplysa Förstar med samma ifwer, som de ofta ådagalagt för at smickra och bedraga dem, så skulle de dana dem til menniskor, långt wärdigare Nationernas kärlek och efterwerldens beröm.

Menskliga förnuftets fiender anklaga dageligen dess ädelmodigaste försvarare at wara rebeller, upprorsstiftare och all myndighets hatare.

En redlig Man underkastar sig af hjertat den Lagliga myndigheten, hwilken wakar, beskyddar, och ledsagar till sällheten. At hata sit Lands beskyddande myndighet, wore at hata sig sjelf. Men at smickra despotismen, at berömma tyranniet, at bifalla den allmänna sällhetens förstörare är at förråda sit Fosterland, at göra sig medbrottslig i de oförrätter och skymfer, som man tilfogar Mennisko-Slägtet; detta är at förråda sig sjelf. Hwad, säger jag, är det icke et förräderi emot sjelfwe Regenterne, at lämna dem i okunnighet om de oordentligheter, hwaraf de ofta owetande blifwa förr eller sednare sjelfwe olycklige och oskyldige offer?»²

Detta är dock som direkt skrivet för Cederhjelm i hans egenkap av utgivare av ett oppositionsblad, som inte fruktade att »manhaftigt antasta allmänna willfarelserna» och som inte ville lämna sitt lands regent i »okunnighet om de oordentligheter», som kunde lända riket till skada. Cederhjelm bör ha tänkt på sitt förhållande till Gustaf III, när han översatte orden om sannings-

¹ Dessa två senare partier ha i registret till andra flocken fått rubriken: Abbe Raynals Moraler. Till det första utdraget saknar registret hänvisning.

² *Sanning och Nöje*, s. 554.

sägarens förpliktelse och om det fördömliga i att smickra tyranner. Detta »Sanningens försvar» lämpade sig i grunden alldeles utmärkt som en apologi för hans egen tidning, »Sanning och Nöje», där »sanningens» eller som det på ett ställe heter »den Filosofiska sanningens» höga uppgifter gång på gång betonas.¹

Det är emellertid en hake med detta utdrag ur »Abbe Raynals Afhandling om Borgerlig regering». Raynal har aldrig skrivit och har ej heller av samtiden blivit utpekad som författare till något arbete med denna eller liknande titel.² Om man ser närmare efter visar det sig, att dessa utdrag äro hämtade ur »Système social ou principes naturels de la morale et de la politique. Avec un examen de l'influence du gouvernement sur les mœurs», utgivet anonymt i London 1773 av författaren till »Système de la Nature», baron Holbach. Om Cederhjelm ej vetat vem författaren till detta arbete, som han tydligt ingående och med intresse studerat³, var, eller om han av ett eller annat skäl drog sig för att utsätta den ytterligtgående Holbachs namn, må lämnas oavgjort. Uppsatsen och dess titel visa dock ett bestämt intresse för upphovsmannen till »Histoire des deux Indes» och en viss förtrogenhet med hans idéer och synpunkter; den skrift, ur vilken Cederhjelm översatt, hade kunnat vara författad av Raynal.

Man kan från »Sanning och Nöje» också anteckna ett annat utslag av att Raynal började bli känd och läst i Sverige. Den ori-

¹ Jfr t. ex. presentationen av tidningen i nr 1, vidare s. 20 (»Sanningens Försvar», vars tendens helt överensstämmer med de här ovan berörda utdragen), s. 116 (Strödda Tankar), s. 121, 144 (Replique), 270 (en dikt, Tankar om Sanningen, som börjar så:

Sanning är min Sång-Gudinna,
Sanning leda skal min Sjal:
Sanning, mensklighetens wäl,
Bör ju allas dyrkan winna.)

Det var icke för intet Cederhjelm föregav, att tidningen var utgiven av »Sällskapet Pro Veritate».

² Jfr FEUGÈRE: *Bibliographie critique de l'abbé Raynal*, som också upptager »Ouvrages faussement attribué à Raynal» (s. 54—56).

³ Det är intressant att se hur Cederhjelm på vissa punkter vid översättningen har förstärkt Holbachs uttryck. Det heter t. ex. i »Systeme sociale» III, s. 152: »Quel remede opposer à la dépravation générale des Sociétés, que tant de causes puissantes semblent devoir éterniser? Il n'en est qu'un; c'est la Verité.» Cederhjelm översätter den sista satsen så: »Det gifwes blott et enda, nemligen den owärderliga *Sanningen*» (s. 553). Han inte endast framhäver ordet sanning med särskild stilsort, utan ger det även extra epitet. Det är givetvis hans dyrkan av »den filosofiska sanningen», som här satt spår efter sig.

ginelle hovintendenten Pehr Tham till Dagsnäs, Thorilds gynnare, har försett sitt enda signerade bidrag till tidskriften med ett motto från »Abbé Raynal».¹

Det intresse, man i Sverige började visa för Raynal under 1780-talet, måste i inte ringa mån ha stärkts av den behandling, som den nya upplagan av hans verk 1780 blev utsatt för i Frankrike. I maj 1781 blev ju »Histoire des deux Indes» förbjuden av parlamentet och bränd av bödeln. Redan den uppmärksamhet, som svensk press visar denna sak, är en god gradmätare på intresset för Raynal. I »Stockholms Posten» meddelas bl. a. följande från Paris den 21 maj: »Hr Raynal, som fått höra, at hans Histoire des Etablissemens des Européens dans les deux Indes skulle i dag blifwa angifwen för Parlamentet, och kanske hans personliga säkerhet stå i någon fara, har följt sina wänners råd, och i fredags afton rest härifrån.»² »Dagligt Allehanda» låter samma dag sina läsare erfara Raynals avresa genom denna mera snävt formulerade notis: »Den bekante Herr Raynal, som nu sjelf börjat märka, hwad en torr sanning kan hafwa för obehageliga påföljder, har derföre lydt sina wänners råd och härifrån afrest».³ Tio dagar senare har samma tidning följande nyhet från Paris: »Parlamentets beslut mot *Raynals* Histoire philosophique et politique des Etablissemens & du Commerce &c är nu tryckt. Denne Bok är genom skarp-rättarens hand sönderrifwen och förbränd. Herr *Sequier*, General Advokat, ifrar med sin wanliga wältalighet, emot åtskilliga utlåtelse i nämde Bok och säger: 'At Auctor af et i sig sjelft interessant ämne, gjort en barbarisk Bok, hwars ändamål är att kullkasta alla grunder af borgerlig ordning, och at upresa undersåtare mot sin lagliga Öfwerhet; denne Bok är således fördömd, såsom Gudlös och uprorisk. Herr *Raynal* är afrest til Spaa, eljest hade han säkert fått sitt rum på Bastillen'»⁴ Samma dag låter »Stockholms Posten» sina läsare också erfara parlamentets dom över Raynals arbete, men under det att »Dagligt Allehanda» helt färglöst följer den franska källan för nyheten, uppträder denna i konkurrenttidningen i en temperamentsfullt bearbetad och kommenterad form.

¹ *Sanning och Nöje*, s. 353.

² *Stockholms Posten* 1781, nr 131.

³ *Dagligt Allehanda* 1781, nr 131.

⁴ *Dagligt Allehanda* 1781, nr 139.

Då en sådan behandling av de utländska nyheterna, efter vad jag kan se, är högst sällsynt, vittnar detta om det intresse, man hyste för saken. Det ger också ett klart besked om tidningens hållning. »Tidningen» från Paris har följande lydelse: »Den 25:te fällde Parlamentet dom öfver boken som har til titel: *Histoire philosophique et Politique des Etablissemens & du Commerce des Européens dans les deux Indes*, par Guillaume-Thomas Raynal, à Geneve chez Jean-Léonard Pellet, Imprimeur de la Ville & de l'Academie 1780. Domen innehåller, at denna bok såsom Gudlös (lär menas, icke nog Christ trogen) och til upror ledande (lär förstås, *emot all slags Despotism*) skal af Skarprättaren sönderrifwas och brännas, alla förbudas at äga eller sälja detta arbete, Auctor i häkte sätas, eller der han ej kan ertappas, hans egendom sequestreras til des han inställer sig til ansvar. Utslaget har redan gått i verkställighet, som skedde den 29, då den syndige (sic!) boken blef sönderrifwen och bränd. Man hade önskat, at denna dom blifwit fälld af Spanska Inquisitionen, eller af nu warande StorAmiralen i Turket, transformerad til Mufti, och icke af Parlamentet i det högtuplysta Frankrike; men — Voltaire är död.»¹ Vem, som utfört denna bearbetning, kan väl inte med bestämdhet avgöras, men man vill gärna se ett spår av Kellgrens penna i de ironiska parenteserna och det indignerade utbrottet i slutsatsen med den karakteristiska hänvisningen till den omständigheten, att Voltaire, den store hävdaren av förnuftet och tankens frihet, ej längre var i livet, som förklaring av att ett förbud som detta kunnat förekomma i Frankrike.

Advokatfiskalen Séguiers anklagelseakt mot Raynals historia, som citerats av de båda tidningarna, kunde de intresserade snart taga del av, då »Gazette française de Stockholm» fem dagar senare började publicera den in extenso.² Gjørwell bidrog också att sprida ryktena om domen över Raynal och hans verk. »Upfostrings Sällskapets Tidningar» för den 5 juli innehålla följande meddelande från Paris: »En annan utmärkt Man, eller Hr Abbé Wilh. Thom. Raynal, har även vid samma tid, fast af helt andra grunder, haft et Missöde. Af hans så bekanta Verk: *Hist. philos. & polit. des Etablissemens & du Commerce des Européens dans les deux Indes*, är

¹ *Stockholms Posten*, 1781, nr 139, s. 561—62.

² *Gazette française de Stockholm*, 1781, s. 141. Den 28 juli utbjuder Fyrbergs bokläda till salu: *Arrêt de la Cour de Parlement, qui condamne l'Histoire Philosophique & politique &c. de Raynal* (St. P. nr 171).

en ny och vida tillökt Uplaga gjord i Geneve, bestående av 4 Band i 4 och 10 dito i 8, med Kartor och Figurer; men då den kom hit til salu, befants den af Parlamentet innehålla de mäst skadliga Grundsatser och Betraktelser, stridande både mot Kyrkans och Statens Lagar; så at samme Domstol fant sig befogad, at fördöma Boken, och at låta densamma d. 30 Maj offentl. genom Skarprättarens hand förbrännas. Hr Raynal ungick i tid Stormen äfven emot sin egen Person, såsom Parlamentet dömt honom til häkte, medelst en frivillig Landsflygt. Han är omkring 65 år; och denna Uplaga, riktad med nya Tillägningar i hans maner, är ock den sista af hans hand; så att han sjelf kallat densamma för et helt nytt Verk. Revolutionen i America har han i synnerhet bearbetat; och Memoirer äro honom tilsände, för att rätta sina Taflor om de Europeiske Staterne.»¹

Dessa notiser i skilda Stockholmstidningar måste givetvis i hög grad ha bidragit till att göra Raynal, hans verk och hans åsikter, uppmärksammade och kända i Sverige. Det är intressant att se hur J. C. Holmberg, den bekante boktryckaren, som var en ekonomisk man, försökte utnyttja situationen. Först bland »Stockholms Postens» notifikationer för den 18 juni, alltså jämt en vecka efter första meddelandet om processen mot Raynal, har han inryckt följande: »Uppå en ny och förbättrad Edition af *Histoire philosophique et politique du Commerce des Européens dans les deux Indes* Par L'abbé Raynal, 10 Vol. gr. 12:o subscriberas uti Holmbergs Boklåda med 2 R:dal. specie, Werket skal derstädes utlämnas inom 2:né månader, och kommer at kosta 6 R:dal. specie».² Holmbergs spekulation i den succès de scandale, som Raynals historia gjort, blev emellertid omintetgjord genom ett ingrepp från ingen mindre än Gustaf III. Denne hade givetvis, intresserad läsare som han var av den moderna franska filosofiska litteraturen, inte kunnat undgå att få sikte på Raynals historia, i all synnerhet som denne där uttalat sig om honom och hans revolution 1772. Ingen källa upplyser oss om och i så fall hur Gustaf reagerat inför Raynals olika uttalanden om denna händelse, men det måste betraktas som uteslutet, att han inte känt till dem.³ Om den skärpning i ton

¹ *Uppfostrings-Sällskapets Tidningar* 1781, s. 199.

² *Stockholms Posten* 1781, nr 136, s. 552.

³ Första upplagan av »*Histoire des deux Indes*» fanns ju, som ovan nämnts, i det kungliga biblioteket på Drottningholm.

och åsikter, som kännetecknade den nya upplagan, och de censursvårigheter, som den därför blev utsatt för, hade Gustaf redan tidigt blivit underrättad av sin minister i Paris, Gustaf Philip Creutz, som ju var nära bekant med Raynal och hade goda förbindelser med filosofkretsar och hov. Redan innan boken började säljas i Paris under årets sista dagar¹ skrev Creutz till Gustaf om de svårigheter, som säkert skulle möta den nya upplagan på grund av dess angrepp mot religion och regering: »l'ouvrage de l'abbé Raynal aura de la peine à paraître; il a semé dans cette nouvelle édition une foule d'impertinances qui en arretera suremens la publication. le caractere des ecrivains françois est vraiment incomprehensible pour peu qu'ils ayent de l'Esprit ou du talens ils croyens ne pouvoir le developer d'une maniere digne de l'attention du public qu'en attaquans ou la religion ou l'administration.»² När boken i slutet av maj 1781 blev förbjuden och bränd, skyndade Creutz att underrätta sin monark därom: »Le livre de l'abbé de Raynal a été condamné par le Parlemens. l'abbé a été decreté prise de corp et ses biens saisis. il avois été averti d'avance es il est parti pour Spa. il est bien insensé à l'age de 70 ans de se mettre dans la necessité de trainer la reste d'une existence foible es languisante éloigné de sa patrie et de ses amis.»³

Om man erinrar sig, att Gustaf föregående år påbjudit en avsevärd inskränkning i tryckfriheten, närmast föranledd härtill av den skarpa kritik, som på vissa håll i pressen riktats mot honom själv och hans rådgivare⁴, bör det inte förvåna att Gustaf med uppmärksamhet följde den franska regeringens aktion mot Raynal och dennes verk. Creutz' beklagande av det »impertinenta» i Raynals arbete, och den stora uppmärksamhet, som den svenska pressen ägnade saken, ha tydligen bidragit till att sätta Gustaf i rörelse. Från Drottningholms slott sände han den 4 juli ett kungligt brev till kanslikollegiet, där det hette: »Som Wij uthi then af Abbé Raynal författade och nyligen tryckte nya uplaga af Histoire Philosophique et Politique des Etablissemens et du commerce dans les deux Indes, funnit sådana ämnen wara widrörde och ut-

¹ Jfr FEUGÈRE: *L'abbé Raynal*, s. 277, not 39.

² Apostille 9 nov. 1780 (R. A.).

³ Apostille 4 juni 1781 (R. A.).

⁴ Jfr C. T. ODHNER, *Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering*, II, Stockholm 1896, s. 22.

förde, hwilka kunna leda till hwarjehanda skadliga fölgder och efterdömen; då hafwa Wij i nåder welat updraga Eder, at wid anseeligit wite, thet I ägen at utsätja, förbjuda och tillse, at thenna bok icke warder i Riket införd, och härstädes försäld, eller på Swenska språket öfwersatt och tryckt, antingen hel och hållen eller i utdrag af andra papper».¹ Detta kungliga brev upplästes vid sammanträdet i kanslikollegiet den 29 juli, varvid det beslöts, att »jämte afskrift af detta Kongl. Maj^{ts} brev, Herr Cantzlrådet Wilde, meddelst utdrag af Protocollet, vänligen skulle anmodas, att med Utkast till allmän kungörelse härom, jemte föresläende af vite, till Kongl. Collegium med det första inkomma».² Wilde var färdig med sitt memorial i denna sak redan vid kollegiets sammanträde den 2 aug.³ Sedan kollegiet tagit del av detta, »befaltes att circulaire till samtliga Consistorierne skulle afgå».⁴ Kansliråden Engeström och Wilde fingo särskilda uppdrag. Den förre uppmanades »såsom ordförande vid Boktryckeri Societetens sammankomster med vänlig anmodan att åtvarna alla här i staden varande Boktryckare att vid Exemplarens förlust och hundrade Rdl vite, detta Abbé Raynals arbete, hwarken i främmande språk eller i Swensk öfwersättning, helt och hållet, eller i större eller mindre utdrag genom trycket utgifva». Wilde fick i uppdrag »att på ett med afsigten öfverensstämmande försigtigt sätt tillsäga de här i staden varande bokhandlare, att de wid Exemplarens förlust och Hundrade Riks Dl:rs vite, icke måtte hit i Riket införa eller införa låta af detta arbete, hwarken ofvannämnde uplaga eller något sednare Utländskt eftertryck eller öfwersättning däraf i annat språk». Varje bokhandlare skulle till Wilde aflämna bevis, »att han om denna författning behörigen blifvit underrättad».⁴ Efter vad jag har kunnat finna, har varken någon kungörelse eller några cirkulär till domkapiteln utsänts.⁵ Att emellertid förbudet verkligen gick i verkställighet framgår av det följande.

Det är intressant att se, hur detta förbud återverkar i Tho-

¹ Kongl. Maj:ts Bref till Canzli Collegiet för år 1781 (R. A.).

² Kanslikollegiets protokoll 1781, 29 juli, § 9 (R. A.).

³ Kanslikollegiets protokoll 1781, 2 aug. § 8 (R. A.).

⁴ Kanslikollegiets protokoll 1781, 9 aug., § 8 (R. A.).

⁵ Jfr *Förteckning på Kongl. Placater, Resolutioner, Förordningar och Påbud, samt andra publiqua Handlingar, som äro genom trycket utgångne år 1781*. Till Lunds domkapitel har, att döma efter tillgängliga handlingar, förvarade å Lunds landsarkiv, ej något cirkulär inkommit om förbudet mot Raynals arbete.

rilds brevväxling med hans vän från Lundatiden, Sven Erland Heurlin. I ett brev av den 9 maj 1781 skriver den senare: »L'Abbé Rainals Hist. Philos. et Politique des Etabl. et du Comm. des Eur. dans les deux Indes har skaffat mig några ljufwa ögonblick; Jag har läst 4 Tomer deraf med högsta nöje. — På ett ställe, där han jämför gamla och nya Historien säger han: — — — Alla länder äro nu i en morne repos de servitude — — — hwad nöje att se des Esclaves se combattre avec leurs chaines pour amuser la Fantaisie (sic!) de leurs Maitres. Det öfriga är i samma smak.»¹ Som man ser, är det inte så mycket det faktiska som det filosofiska, som har tilltalat Thorilds vän. Detta är karakteristiskt för hur man i allmänhet reagerade inför »Histoire des deux Indes». Som ett svar på detta Heurlins beröm av Raynal får man betrakta följande passus ur Thorilds brev till den förre den 1 aug. s. år, där Thorild i sin tur kraftigt lovprisar författaren till den indiska historien: »Jag känner och beundrar Raynal. Det är ett stort, sannt, ädelt och medborgerligt sinne. Naturalist, filosof af första rangen!»² Under tiden bör Heurlin, som läst »Histoire des deux Indes» i någon »andraupplaga», genom de svenska tidningarna ha erfarit, att en ny edition utkommit av arbetet, i vilken tonen betydligt skärpts. Denna nya upplaga har givetvis intresserat honom, och han har tydligen i något förlorat brev, kanske föranledd av Holmbergs ovan berörda inbjudan till subskription på densamma, bett sin vän i Stockholm säkra honom ett exemplar. I ett brev den 14 aug. skriver nämligen Thorild till Heurlin: »Den nya upplagan af Raynal är förbuden at införas, äfven här. Dessa svaga barnen, min vän, som man kallar konungar, tro sig kunna fly för snillet och sanningen! Den äldre har Holmberg ännu et exemplar af — til 20 plåtar. Vore det inte likaså bekvämt at taga den från Köpenhamn? Raynal skall hafva talat mot Europas Konungar, säger man. Dir.

¹ Bref till Thomas Thorild från Sven Erland Heurlin (K. B.). Raynals parallell mellan gamla och nya historien återfinnes i »Hist. Phil. et pol.», sjätte bokens 1 kap. (Haageditionen 1774, III, s. 1—2). Heurlins återgivande av Raynals text är ej fullt korrekt. Raynal skriver: »l'on voit avec peu d'interet des esclaves plus ou moins avilis, se battre avec leurs chaines pour amuser le fantaisie de leurs maitres» (a. a. III, s. 2).

² *Thomas Thorilds bref*, utgifna af Lauritz Weibull 2, Upsala 1900, s. 83. Jag hänför, liksom Albert Nilsson, *Edda* 1921, s. 9, detta brev till 1781 i stället för 1782, som Atterbom och Weibull gjort. Det är otänkbart, att Thorild helt plötsligt 1782 skulle skriva till Heurlin, att han kände och beundrade Raynal, då han redan under år 1781 brevväxlat med sin vän om den franske författaren; jfr ovan. Detta stöder ytterligare Nilssons omdatering av brevet.

Fyrberg¹ har aflagt et exemplar för dig. Han vet ännu inte om kopparsticken komma under samma pris eller särskildt. Han vet ikke en gång säkert om dessa sednare 8 gå öfver eller under det förra.»² De olika uppgifterna i brevet äro inte fullt klara, men det är tydligt, att Thorild haft i kommission att skaffa sin vän ett exemplar av den nya förbjudna upplagan; det framgår av en detalj som priset på kopparsticken, vilka först förekomma i den tredje upplagan. Vad Heurlin svarat härpå veta vi inte, då hans brev av den 7 sept. tyvärr är defekt. Detta Thorildbrev visar emellertid hur stort intresset på vissa håll var för Raynal och hans historia här i Sverige.

De ovan anförda brevställena visa också, att Thorild känt till och i hög grad beundrat Raynal och hans åsikter; att av Thorild bli kallad »naturalist, filosof af första rangen» var ett högt erkännande. Att Thorild verkligen mera ingående studerat Raynals stora kolonialhistoria, skulle man kunna sluta sig till av en passus i hans prosaode »Inbildningen Nöjen», där skalden vänder sig till »Inbildningen» med dessa ord: »Du låter quälla för Amerikanern i ett aldrig upptäckt land odödlighetens källa».³ I Thorilds anmärkningar till dikten heter det om detta ställe: »De trodde, säger Raynal i sin *Histoire des Indes*, att norr i Amerika var en källa, som gjorde ung och odödlig, att de, som reste för att uppsöka den i de okända himmelstrakter, derföre ej återkommo, att de, förtjuste af sin nya sällhet och stället skönhet, aldrig ville det. En sådan paradisfärd var det som upptäckte Florida.»⁴ Denna Raynals skildring av indianernas sällsamma föryngringskälla och dess betydelse för upptäckten av Florida förekommer först i början av hans historias sjätte del, den näst sista i de vanliga upplagorna före Genève-editionen.⁵ Det är givetvis möjligt, att Thorild öppnat denna del och vid ett flyktigt bläddrande stött på denna episod och fäst sig vid den, men det förefaller mig, som om hans uttalanden om Raynal tyda på, att han närmare tagit del av dennes verk. Härmed inställer sig den frågan, om man i Thorilds skrifter kan spåra nå-

¹ Bokhandlaren i Stockholm.

² A. a. l., Upsala 1899, s. 56.

³ *Thomas Thorilds Samlade skrifter*, utgifna af P. Hanselli, I, Upsala 1874, s. 44. »Amerikanern» betyder här, i överensstämmelse med ett språkbruk, som vid denna tid börjar bli omodernt, indian, inföding.

⁴ A. a., s. 48.

⁵ Jfr t. ex. Amsterdamupplagan 1774, VI, s. 6—7.

got inflytande från Raynal. Det finns onekligen en rad påfallande likheter mellan den svenske och den franske »filosofen». Båda äro utpräglade frondörer, de vända sig båda mot kungar, präster och adel, de hylla båda lika ivrigt »folket», om vars höghet de hysa samma stolta tankar, de äro båda entusiaster, dyrkare av förnuftet och sanningen, la vérité. Även deras skrivsätt har något gemensamt. Båda älska den deklamatoriska tonen, den stora gesten, som ofta tar sig uttryck i apostrofer. Däremot är fransmannens stil lika städad och polerad som Thorilds ursprunglig och personlig; i detta avseende intar ju Thorild snart sagt en särställning inte bara i den svenska utan i den europeiska litteraturen under det slutande sjuttonhundratalet. Dessa likheter äro dock i hög grad allmänna. Det synes mig inte vara möjligt att peka på någon bestämd punkt, där Thorild uppenbart tillägnat sig Raynal. De ha till en del gemensamma lärare, äro olika uttryck för samma tidsströmningar. Studiet av Raynals stora historia kan dock ha stärkt vissa tendenser hos Thorild. Detta gäller särskilt hans intresse och beundran för England och för kväkarna. Ingen av Thorilds samtida har prisat engelsmännen och Penns anhängare i den nya världen så oförbehållsamt som just Raynal. Efter vad jag kan se, kan man dock inte heller i dessa två punkter uppvisa några otvetydiga direkta inflytanden och påverkningar.

Det kan här i förbigående nämnas, att Raynal spelat en viss roll för en av de skrifter, där 1700-talets svenska anglofila riktning fått ett av sina starkaste uttryck, prosten Andreas Lanæri »Försök om europæiska och i synnerhet svenska folkets seder och beskaffenhet», 1788, närmast föranlett av »Kongl. Patriotiska sällskapet i detta ämne upgifna fråga». Lanærus prisar här engelsmännen på fransmännens bekostnad, vilket helt naturligt stötte på patrull i den åt Frankrike starkt orienterade Stockholms Posten.¹

¹ Jfr *Kungörelse af sällskapet Pro Sensu communi* (St. P. 1788, nr 270), där det meddelas, att »En af Sällskapet osynliga Ledamöter hade inkommit med begäran, det Sällskapet dessutom ville utsätta et särskildt Prisämne af innehåll: »*Owäldig pröfning af Hr Prosten Lanæri nyligen utkomne Försök, om Europeiska och i synnerhet Svenska Folkets seder och beskaffenhet.*» De egenskaper den okände härwid fordrar, äro *sanning, grundelighet och anständighet.*» Av fortsättningen kan utläsas, att det är prostens svartmålning av Frankrike och fransmännen, som retat författaren till kungörelsen, vare sig det nu är Kellgren eller Rosenstein. Kort innan hade St. P. innehållit ett lovord över England, som var helt i stil med Lanæri skrift. Betecknande nog hänvisas även här till Raynal, jämte Voltaire, Montesquieu och Linguet, som fransk kännare av engelska förhållanden. Jfr uppsatsen »Om politiska samtal etc.». St. Posten 1788, nr 264.

Lanærus avslutar teckningen av sitt idealfolk med att beklaga, att den engelska nationen inte heller synes kunna hålla stånd mot det tidens fördärv, vars orsaker han försökt utreda i sin skrifts femte kapitel. Lanærus skriver: »Det beklagas likväl, at äfven denna (den engelska nationens ärbarhet) börjar mer och mer aftaga och at den allmänna Europæiska smittan lämnar redan synbara spår efter sit frätande Gift. Den gamla Brittiska Patriotismen börjar efter hand, särdeles hos de Stora, gifva vika för en öfverhandentagande Corruption. Luxen börjar blifva mera fördärfvelig och Kärleken till Lustbarheter, som hos alla Nationer i Verlden försvagat Hjeltemodet, tyckes blifva nog allmän Skada, om denna hittills så käck och af sit förträffeliga Regeringssätt så lyckliga Nation skulle äfven nedsjunka til en lika vanmagt med så många andra Folkslag, som den nu föraktar, och at jag må bruka RAYNALS uttryck, Europa således icke hafva något Folk på Jordklotet at beröma sig af.»¹ Hela denna framställning av lyxens insteg i England går emellertid tillbaka på en motsvarande skildring i »Histoire des deux Indes».² Lanærus hade i själva verket flitigt studerat den franske historikerns skrifter. Det framgår inte minst av hans intressanta »Promemoria öfwer Franska Oroligheterna», som han på grundval av in- och utländska tidningar och journaler och olika skrifter och pamfletter, som den stora revolutionen framkallade, har utarbetat för åren 1788—92.³ Redan i inledningen till denna skildring av den franska revolutionen, där, i förbigående sagt, hans ovilja mot allt franskt tar sig uttryck i en sträng dom över de franska konungarna, vilka man inte gör någon orätt enligt hans mening »om man anser dem såsom första uphofwet til den Monarchiska Liga, hwilken nu i 200 år, i sit Cabinettsmörker smidt på den tryckande kädja, hwaraf större delen af Europas Nationer nu finner sig kringhvärfd»⁴, hänvisar han till »Abb Raynalls bok om Engelska Colonierna i America».⁵ Längre fram i denna inledning skildrar han med omiskännlig sympati den reaktion, som förtrycket från ovan medfört i Frankrike. Han skriver:

¹ A. LANÆRUS, *Försök om Europæiska och i synnerhet Svenska Folkets Seder och Beskaffenhet*, Stockholm 1788, s. 77.

² Jfr t. ex. i Genèveeditionen 1780, IV, s. 506.

³ Denna promemoria, vackert renskriven i folio och försedd med tvenne allegoriska teckningar, tillhör L. U. B:s handskriftssamling.

⁴ A. hs., s. 1.

⁵ A. hs., s. 2.

»Nu började Nationen sucka; men ingen tordes quida, ty Bastillen satte et lås för deras mun. Man stiftade en lag, som dömde den Boktryckare til döden, som tryckte något utan ärhållen tillåtelse. Men Frihets Andan gäser gemenligen häftigast i undertryckelsens sköte, och dess röst quäfwes fåfängt. Man insmög skrifter dels från utländska, och dels från inhemska okända bokpressar, som öfwerliudt tolkade Folkets rätt. De brändes och förbödos, men gäsningen i Folkets hjertan blef quar. Det är sant, at blant Frihetens rätte Förswarare upstodo ock Enthusiaster, som gingo förvida; men sådana danas snarast i Despotiska Regeringar.» Som representant för dessa »Enthusiaster» framställer Lanærus i en not just Raynal, »som med sin fria och stundom sjelfswäldiga penna gjorde så stort upseende, wid denna tiden i Europa, och hwars skrifter äfwen i Sverige en tid woro förbudna, tils förbudet, återkallades». Lanærus fortsätter: »Men om hos denne Författare finnes många paradoxer och orimmeliga meningar, som av ingen eftertänksam man kunna antagas, så framsticka ock deribland åtskilliga Sanningar, som hos en eftertänksam wärka mycken upmärksamhet».¹ Detta sitt omdöme har Lanærus bekräftat genom att själv ta fasta på och för sitt författarskap utnyttja en del av dessa »sanningar». Detta förvånar inte. Det heter visserligen i en levnadsteckning över Lanærus, att denne var »ingen tadtare, än mindre en frondeur»², men hans promemoria över den franska revolutionen visar dock, att han långtifrån var någon beundrare av det gustavianska enväldet.

För att återgå till Thorild skulle denne framdeles, som vi skola se, behålla och betyga sitt intresse och sin beundran för Raynal.

Även Gjörwells brevväxling avspeglar på ett intressant sätt det upseende, som den nya upplagan av Raynals arbete och förbudet mot detsamma väckte här i landet. Redan den sista juli kan han ge sin vän Carl Gustaf Warmholtz, den bekante bibliografen, en underrättelse om konungens ovan nämnda brev till kanslikollegiet. Han skriver: »Som jag nu i middagsstunden kom upp i Bibliotheket, fant jag det, til Herr Canc.Råd Wildes yttrande remitterat Konungens Bref til Cancellie-Collegium, angående offentligt och strängt förbud af Tilförsel, Öfversättning eller Utdrag af Hr *Raynals* nya Uplaga af des Hist. des Etablissemens aux Indes. Den måste så-

¹ a. hs., s. 5.

² *Biografiskt lexikon*, ny reviderad upplaga, VII, Stockholm 1876, sid. 287.

ledes innehålla aldeles odrägeliga Saker. Jag slutar det äfven deraf, at man uti sjelfva Journal Encyclopedique afsagt sig al Recension af detta Arbete; icke heller har jag ännu funnit det någonstädes recenserat.»¹ Ett brev från Gjörwell till hovkanslern Fredrik Sparre av den 18 aug. visar, att man i vissa kretsar långt ifrån gillade Gustavs åtgärd mot den franske historikern. Det heter där: »Hr Canc.Rådet Wilde har på befalning, ehuru mot sine grundsatser, förfarit i ärendet emot Hr *Raynal*; men hoppas, at det vinner hos Hans Kongl. Maj:t den tournure, som Ed. Excellence sjelf fant vara den politice rätta; ty et offentligt, än mera tryckt förbud emot hans Bok gjorde en elak verkan uti det utlänske Publici Omdöme, och kunde än mera reta Raynals Penna til nya Utfall både emot Nation och Regering, hälst sedan han nu så offenteligen skyddas af Käjsaren, hvilken Herre, dock oförgripeligen sagt, reformerar i sine Stater både för starkt och för fort. Milda och långsamma Förbättringar äro alltid de hälsosammaste och af Bestånd.» Liksom för att bekräfta sin erinran om den gunst, Raynal åtnjöt hos kejsar Josef av Österrike, har Gjörwell bifogat ett utdrag ur ett brev från sin franske korrespondent i Maastricht, en bokhandlare Dufour, vilket är högst belysande för den beundran, som den franske historikern vid denna tid var föremål för i vissa kretsar, varför det kan förtjäna att här meddelas: »L'Auteur, l'Abbé Raynal, m'a fait l'honneur & l'amitié, j'ose dire, de venir hier de Spa me demander à diner, et j'ai passé à le voir & l'entendre une journée bien agreable. L'Empereur n'a voulu avoir que lui d'etranger à diner chez le Prince Henri de Prusse à Spa; et ce Monarque, qui ne reste guere qu'une demi-heure à table, y est demeuré ce jour-là deux heures trois quarts. Il l'a d'ailleurs bien vengé, & par cette distinction, & par l'offre qu'il lui a faite de se fixer à Bruxelles, de l'humeur du Parlement de Paris. Il est apparent que cet illustre Ecrivain ira en effet demeurer à Bruxelles, & y travailler à la confection du bel ouvrage qu'il se propose de publier sur la *Revocation de l'Edit de Nantes*. — Je lui ai offert aussi ma maison, & il ne l'a point dedaignée: mais Joseph II m'avoit prévenu, & je ne pouvois lutter contre un tel concurrent. Je ne desespere pourtant pas qu'il vienne prendre ici quelque vacance, comme je viens moi même d'en prendre une de 15 jours à notre Bruyere. Il n'est pas possible d'être plus

¹ De i det följande (ss. 50—54) citerade breven återfinnas i Gjörwellska brev-samlingen (K. B.)

simple et plus uni dans ses manieres et dans ses habits que cet Ecrivain Philosophe. C'est bien le second Tome de Jean Jacques, et sa conversation est aussi brillante qu'instructive par une foule d'anecdotes dont il sait l'assaisonner à propos.»

Emellertid fick Gjörwell någon gång mot slutet av augusti en »avis, at man från annan ort, och utan att känna förbudet» hade tillsänt honom några exemplar av det förbjudna verket. Han be-tecknar detta i ett brev till Sparre av den 29 aug. som »rätt be-kymmert» och understryker detta genom att ge uttryck åt sin önskan att »kunna placera dem på några godkända händer inom Kongl. Maj:ts Hof». Han försäkrar vidare, att icke ett enda utan Sparres kännedom och tillstånd skall avyttras, men han »tviflar dock ingalunda, at Boken ju kommer in på den vägen, som förser oss med så mycket annat godt». Det framgår vidare av samma brev, att Gjörwell, som den fridsamme man han var, känt sig manad att uppträda som ett slags fredsmäklare mellan den svenske konungen och den franske filosofen, varvid han tydligen tänkte dra fördel av sin nyssnämnde franske korrespondents bekantskap med den senare. Det heter i fortsättningen av hans brev till Sparre: »Jag ville gerna, om det hos mig stode, göra Hr *Raynals fred med vår* Regering, ty Förbudet känner han ju nu redan; då han under sin Landsflykt stundom bor hos min Fransyske Correspondent i Maastricht: en Sak, hvarom jag aldeles intet kunde drömma; men jag vil, at han, som ock billigt är, skal göra första steget. En, som fåt vanan att gnaga på alt, hvässer tänderne så mycket skarpare, då han tror sig, genom någon förfatning, vara, hälst til sin heder förfördelad; och vidare Taflor öfver vår Nation och sista Revolutionen af hans hand ville jag gärna se besparade. Jag har emellertid i mit sista Bref til Hr Dufour känt mig före, och strödt litet Socker på Senapen. Svaret skal meddelas.» Något sådant svar har jag inte kunnat finna några spår av i Gjörwells brevväxling. Antagligen har denna hans aktion runnit ut i sanden.

Emellertid skulle det snart visa sig, att Gjörwell verkligen hade skäl att känna sig bekymrad över att han fått en del exemplar av den nya upplagan sig tillsända. De skulle bereda honom åtskilligt besvär. Sparre gav honom visserligen frisedel på dem, men, skriver han i ett brev av 3 sept. till denne sin gynnare, »då Kgl Cancellie-Collegium funnit för godt, at, utan den af Eders Excellence förmodade Remissen, medelst bilagde Extractum Protocolli,

directe slå til, icke alenast med Confiscation, utan ock med 100 Riksdalers vite: Det första Exempel af den arten; då det vanliga hittils varit tilräckeligt, el. Sequester och Utskepning: Så har Herr Cancellie Rådet Wilde, som tillika anhåller om sin djupa Vördnad, icke trodt sig kunna utur sin vård aflämna desse 6 Raynals Verk, utan emot en ny sedel af Ed. Exc. det de mig aflämnas på Hans Kongl. Maj:ts egen Höga Disposition.» Några dagar senare, den 8 sept., då Sparre och Malte Ramel fått var sitt exemplar, anhåller Gjörwell i ett brev till den förre, att de båda herrarna benäget skulle »utverka hos Hans Maj:t, Nåd för de öfrige Exemplaren, hålst Ed. Exc. så noga vet, huru oskyldigt ingalunda lagstridigt, mit Upförande i denna sak är». Han tillägger en smula maliciöst: »Det för Upsala Bibliothek har jag nu transporterat på Hr Baron Ramel; således blifver ju den Academiska Ungdomen aldeles obesmittad.»¹ Den 30 oktober måste emellertid Sparre meddela sin vän bokhandlaren, »at Kongl. Maj:t funnit för godt at icke återkalla sitt Beslut om de 6 Exemplaren af Abbé Raynals wärk». Sparre skriver vidare: »Konungen har nådigst Offerat Baron Rammel och mig Dispence at få behålla våra; men för Exemplets skuld hafwa wi underdånigst undanbedt oss denna nådens begagnande, som för andra Rikets undersåtar icke lika öppen står.»

Den farliga boken var begärlig. Den 8 sept. skriver Patrik Alströmer, den bekante Göteborgsmagnaten, som hade livliga litterära och politiska intressen, till Gjörwell: »Det fagnar mig at Hr Assessorn fått in nya uplagan af Raynals förbudna Histoire des Indes, och beder jag få requirera 2 Exempl.» I ett brev, daterat två dagar senare, uppmanar Warmholtz sin gamle trogne och trägne litteraturförmedlare: »N'oublies pas s. v. p. la nouvelle édition de l'abbé Raynal.» På detta svarar Gjörwell i ett brev av den 20 okt., där han meddelar, att han med en gemensam bekant ämnade sända »2:ne Paketer Vinter-Lecture för Herr HofRådet»: »Jag hade altför gärna bilagt Nya Uplagan af Hr Raynals Hist. des Etablissemens aux-Indes; men vågar icke förrän Hans Kongl. Maj:t varit så nådig och tillåtit mig behålla et Exemplar af samma Verk för Sälskapets

¹ Att Gjörwell till Uppsala universitetsbibliotek på sin tid levererat andra upplagan av Raynals historia framgår av ett brev från bibliotekarien B. Frondin till Gjörwell, daterat mars 1776. (Gjörwellska brevsamlingen, K. B.)

Bibliothek.¹ Bokens införande har blifvit förbudet vid Confiscation och 100 Riksdalers böter, men såsom den var requirerad och afsänd före Banlysningen, så hoppas jag förskoning: få se. Uplagan är högst präktig; men ock förmodel. högst förarglig.» Warmholtz synes för övrigt, som man också väntar sig, inte ha varit någon större beundrare av Raynal. När han läst »La Révolution de l'Amérique», det förut omnämnda utdraget ur »Histoire des deux Indes», kallar han den franske historikern »l'impitoyable declamateur».² Mot detta epitet bör Gjörwell ej ha haft något att invända. Han utbrister själv i ett brev till Alströmer av den 21 nov. 1784, där han hänvisar denne till beskrivningen av ön St. Barthélémy, Sveriges nyss förvärvade koloni i Västindien, i »Histoire des deux Indes»: »Ak! den så idkeligen declamerande Raynal! han kan ej en gång berätta en stor pauvreté i sin Historia, utan at tilika prädika öfver samma Text à sa maniere.» Även om Gjörwell stötes tillbaka av Raynals framställningssätt och inte kan gilla hans åsikter, har emellertid den franske författaren, hans verk och hans idéer, ivrigt sysselsatt den lojale svenske litteratörens tankar, inte bara detta år utan livet igenom; upprepade gånger återkommer han till honom i sin korrespondens. Gustaf Johan Ehrensvärd, den bekante memoarförfattaren, som sedan 1780 satt som svensk minister i Haag, har tydligen känt till detta Gjörwells intresse. I ett brev till denne, avsänt den 8 sept. 1781 från den holländska huvudstaden, skriver han: »Abbé Raynals verk continuerar at lika ivrigt få sina förfäktare och sina klandrare. Philosopherne och Administrateurerne äro icke alltid af lika tankar; om de förra utstaka Menniskors inbillade rättigheter, utstaka de senare deras närvarande och lär det alltid bli omöjligt at förena rättigheterna af l'Etat Civil och l'Etat de Nature.» Detta omdöme, som tar fasta på det verklighetsfrämmande i Raynals syn på de politiska och sociala frågorna, har säkert framkallat Gjörwells gillande. Det motsvarar helt hans egen uppfattning om den franske historikern, vilken kanske fått sitt mest karakteristiska uttryck i ett brev till Sparre av den 17 maj 1782. Efter att ha talat om en Briatte, utgivare av en politisk tidning i Namur, som till Gjörwells tydliga tillfredsställelse med eftertryck

¹ Det bekanta av Gjörwell 1779 stiftade Upfostrings-Sälskapet, som 1780 genom Warmholtz' och Gjörwells försorg inrättat ett bibliotek, som hölls öppet för allmänheten.

² Brev till Gjörwell 29 april 1782.

inskräpft faran för Europa av de nordamerikanska fristaternas självständighet, fortsätter han: »Hr Briatte är altså en helt annan Man än Abbé *Raynal*. Då den förre bevisar, declamerar denne; då den ene talar om Religionen, Gudstjänsten, Kraftfull Styrelse, villig Lydnad, rifver den andre kull desse så helgade Grundvalar til den Säkerhet och Sälhet, som uti den borgerliga Samlefnaden upnås kan och bör. Emot en historisk Sanning, regalerar *Raynal* alltid sin Läsare med 10 politiska Sophismer. Denne bekännelse gör jag ingalunda derföre, at hans Böcker äro hos oss förbudna, utan derföre at jag så är öfvertygad. Men på en annan Sida har *Raynal* det stora i sitt Tänkesätt, den eld i sit Skriftsätt, som blott finnes hos de ovanliga Snillen, men hvilka ock just af desse orsaker ej sällan förstiga sig, taga icke Menniskan för det hon är, inskränkt och lastbar, utan för det hon borde vara, uplyst och dygdig; skapar, des likafult deras Påståenden och sina nya Regeringssätt såsom vore vi alle Philosopher och Helgon.» Han medger å andra sidan, att en sådan författare kan ha en icke oviktig uppgift att fylla: genom sina öfverdrifter kan han leda »tänkande och välgjörande Konungar» att hålla »medelmåttan uti sin Styrelse».

Det vore ju naturligt, om förbudet mot den franske författarens stora arbete skulle resultera i att denne och hans verk blev omgivet med fullständig tystnad i pressen. Detta var dock icke fallet. Det kan vidare t. o. m. ifrågasättas, om inte en del av hans arbete blev tryckt här i landet efter förbudet. Som jag förut nämnt, utgav boktryckaren Carl Stolpe en skrift: »*Révolution de l'Amérique, par M. L'abbé Raynal, auteur de L'Histoire Philosophique etc.*», som var ett eftertryck av ett i London utgivet arbete med samma titel; att denna skildring av den amerikanska revolutionen var hämtad direkt ur *Raynals* stora arbete hade undgått londonförläggaren och även Stolpe, som slaviskt avtryckte sin förebild.¹ Emellertid är företalet till denna engelska edition, vari »*Histoire des deux Indes*» kallas »un des plus beaux ouvrages qui ayent paru depuis la renaissance des lettres, & peut-être le plus instructif de ceux que

¹ Ett kuriöst litet undantag kan här påpekas. I Londoneditionen av skriften ifråga heter det: »*Voulez vous savoir quel seroit le fruit d'un accomodement, votre ruine. Vous avez besoin de loix; vous ne les obtiendrez pas. Qui vous les donneroit? La nation Angloise? Elle est jalouse de votre accroissement. Le rois? Il est votre ennemi.*» (s. 83—84). I Stolpes upplaga är ordet »rois» i näst sista satsen ersatt med ett tomrum, vilket säkert inte är någon tillfällighet (jfr s. 79). I den svenska översättningen 1816 har Ödmann helt enkelt uteslutit de två sista satserna om »le roi» (s. 62).

nous connoissons», undertecknat den 5 mars 1781. Det förefaller föga troligt, att detta arbete har kunnat bli bekant för Stolpe så snart att denne hunnit ge ut sin upplaga före augusti månads början, då det svenska förbudet utfärdades. Tyvärr lämna tryckningslistorna från Stolpes tryckeri ingen ledning. Tidningarna synas icke heller innehålla några notiser om arbetet. Att man emellertid på högsta ort verkligen var på vakt emot Raynal och hans skrifter framgår av kanslikollegiets protokoll. Den 11 januari 1782 anmälde justitiekanslern Carl Axel Wachtmeister i kollegiet, »att som en bok, kallad *Revolution de l'Amerique par l'abbé Raynal, auteur de l'Histoire Philosophique & politique des etablissements et du Commerce des Européens dans les deux indes*, vidrörde och utförde sådana ämnen som kunna leda till hvarjehanda skadeliga följder och efterdömen, hade Kongl. Majt i stort Nåder befallt att denna bok icke må här i Riket införas öfversättas eller tryckas, antingen hel och hållen eller i Utdrag af andra papper».¹ Med anledning av denna kungliga befallning beslöts att detta förbud skulle tillkännages som förbudet mot »*Histoire des deux Indes*». Emellertid framgår det inte av protokollen, om detta förbud, som Lüdecke uppger², var framkallat av den hos Stolpe tryckta upplagan; det heter ju att boken icke skulle få införas i riket. Så som förbudet var formulerat, träffade det emellertid såväl utifrån införda som i landet utförda editioner.

Att förbudet mot Raynals historia verkligen upprätthölls framgår av Kanslikollegiets protokoll från 1783. De visa också att arbetet var i hög grad eftertraktat. I mars 1783 anmälde kanslirådet Wilde hos kollegiet, »att bland de böcker, hwilka blifwit Directeuren och Bokhandlaren Fyrberg ifrån dess urikes wistande Correspondent tilsände, befinnes 15 Exemplar af supplementet til l'histoire philosophique et politique sur les deux Indes p. Rainal, hwilken Bok Herr CantzliRådet genomläst och funnit innehålla alt hwad som fattas uti förra Edition af Rainals arbete och wilket warit tillagt uti den senare Genever Edition, den tilfölje af Kongl. M^{tes} nådiga förordning bliwit till införande, excerpter, öfversättning och eftertryckning här i Riket förbuden wid anseligt wite och exemplarens confiscation».³ Då exemplaren ej kunde utlämnas till Fyr-

¹ Kanslikollegiets protokoll 1782, den 11 jan. § 1 (R. A.).

² *Allgemeines schwedisches Gelehrensamkeits-Archiv unter Gustafs des Dritten Regierung*, V, Leipzig 1790, s. 218.

³ Kanslikollegiets protokoll 1783, den 21 mars, § 1 (R. A.).

berg, eftersom arbetet i fråga var förbjudet, men då de å andra sidan inte med skäl kunde konfiskeras, eftersom bokhandlaren ej införskrivit dem utan fått dem sig tillskickade av sin utrikeskorrespondent, vilken hade till uppgift att sända »nyss utgifne begärliga böcker», anhöll Wilde, att kollegiet skulle avgöra, hur med dessa exemplar skulle förfaras. Kollegiet »ansåg bäst att Herr Cantzli-Rådet med Fyrbergs minne och samtycke under sitt förvar tager meranämnde exemplar, hwilka efter förut gjord hemställan hos Kongl. Collegium, kunna till de allmänna Bibliotheker och till lärde eller eljest wäl kände män afyttras». Man ville därmed förhindra, att arbetet skulle falla i »okunnigt och oförfarit folks händer».¹

Några månader senare besvarade Wilde åter kollegiet i ett liknande mål, i det han framställde den förfrågan, »huruwida det må tillåtas den härwarande Kongl. Franske Chargé d'affaires St. Croix² at utur Packhuset härstädes, få uttaga L'Abbé Raynals Histoire Philosophique et politique &c 8de Edition i 10 Tomer». Kanslipresidenten »yttrade sig härom wilja inhämta Kongl. Majts nådiga wilja».³ Fjorton dagar senare meddelade Scheffer i kollegiet, »att Hans Kongl. Maj. förklarar sin nådiga wilja wara at denna bok i Packhuset qwarhållas och med des Sigill förseglas».⁴ Som man ser vakade den svenske konungen inte endast över sina egna undersåtar utan sökte även skydda främlingar för att förgiftas av Raynals historia. Det förefaller dock, som om Gustaf i denna sak skulle förfarit en smula nyckfullt, ty ett halvt år senare gav han preussiska sändebudet i Stockholm och operans balettmästare tillstånd att införa arbetet. Vid samma tillfälle som kanslipresidenten meddelade konungens beslut om Saint Croix' anhållan, upplästes en av bokhandlare Fyrberg inlämnad »förteckning på åtskilliga Requirenter dels af Histoire Philosophique et politique &c par Raynal 8 Edition 10 Tomer, dels af hans supplement til samma wärk Thomerne 8, 9, 10».⁵ Kanslipresidenten ville även i detta fall »inhämta Kongl. Majts nådiga godtfinnande».⁶ Några dagar senare kunde han meddela, att Gustaf avslagit Fyrbergs anhållan, och att konungen vi-

¹ Kanslikollegiets protokoll 1783, den 21 mars, § 1 (R. A.).

² Louis-Claude Bigot de Sainte-Croix, chargé d'affaires i Stockholm 1779—84.

³ Kanslikollegiets protokoll 1783, 13 maj, § 4 (R. A.)

⁴ Kanslikollegiets protokoll 1783, 27 maj, § 4 (R. A.)

⁵ Dessa supplement till andra upplagan av »Histoire des deux Indes» motsvarade i stort sett tilläggen i den tredje, Genèveeditionen.

⁶ Kanslikollegiets protokoll 1783, den 27 maj § 5 (R. A.).

dare bestämt, att »förbudet af all införsel» skulle »sträcka sig til Supplementerne» också. Därest de ifrågavarande exemplaren redan befunno sig i packhuset, skulle de kvarhållas under konungens sigill.¹ I november samma år anmälde hovkanslern till kanslikollegiet, att 26 exemplar av Raynals historia samt 20 exemplar av supplementen förliden vinter av misstag i stället för andra böcker inkommit i riket, men att de »såsom otillåteliga at här försäljas, blifwit confiscerade och till Packhuset för at exporteras återlemnade». Av särskild nåd hade dock kongl. Majst tillåtit, att tvenne exemplar av arbetet förbleve inom riket, ett för baron Kellers räkning, det andra för balettmästaren Gallodiers.²

Lika mycket som dessa protokoll visa, att Raynals historia var ett eftersökt arbete, visa de, att Gustaf på det strängaste upprätthöll sitt förbud. Detta gällde emellertid inte bara införsel av boken utan också publicering av utdrag ur densamma och översättningar. Man blir därför förvånad att se, att flera tidningar meddela utdrag ur »Histoire des deux Indes» och berömande uttalanden om dess författare. Detta gäller framför allt »Dagbladet: Wälsignade Tryck-Friheten», det av den avskedade officeren Pehr af Lund 1781—84 utgivna oppositionella bladet, vilket i nutida framställningar vanligen omtalas i nedlåtande ton men som på sin tid spelade en framträdande roll. Det hade bl. a. Lidner till medarbetare, och Thorild tvekade inte att i »Den Nye Granskaren» ge sin kollega följande höga vitsord: »Wälsignade Tryckfriheten är efter mitt omdöme, nu det viktigaste av våra blad och rikast märkt av en stark och träffande sanning».³

Redan några månader efter att förbudet mot »Histoire des deux Indes» trätt i kraft, finner man i detta dagblad under rubriken »Insändt» en samling utdrag ur Raynals arbete. Dessa utdrag, som givetvis handla om kungars plikt och tyranniens förutsättning, äro föregångna av en intressant karakteristik av författaren.⁴ Den lyder så: »Abbé Raynal, tör hända den andra Rousseau til wett och hjärta, har ehuru han länge lefwat och länge skriwit, ändå ej warit känd och utropad förän nu i sednare åren — et bewis, at stora Män

¹ Kanslikollegiets protokoll 1783, 2 juni, § 5, (R. A.)

² Kanslikollegiets protokoll 1783, 10 nov., § 8, R. A. Dorotheus Ludwig Christoph Keller, preussisk minister i Stockholm 1779—86; Louis Gallodier, balettmästare vid operan i Stockholm 1773—1803.

³ *Thomas Thorilds skrifter*, utgifna af P. Hanselli II, Upsala 1874, s. 5.

⁴ I innehållsförteckningen, som väl är upprättad av utgivaren, kallas denna artikel: »Korta maximer i Politiquen af en namnkunnig lefwande Auctor» (s. 398).

sällan sjelfwa skära de lagrar de så wäl förtjent, kanske hade detta geniet haft samma öde med så många andra som först efter sin död börjat lefwa, om icke en Fredrich och en Joseph, werldens största Regenter, läst hans arbeten, högaktat Auctoren och tilbjudit honom en fristad i sina Länder — alla tidningar hafwa talt derom, men aldrig wad som warit ordsaken til hans renommé och hwarföre dessa höga kännare (hwars eftersyn blifwe Europas ära!) skänkt honom wedermälen af sin nåd och sit förtroende — jag har då för at på den sidan presentera Raynal för mina Landsmän gjort små utdrag utur hans arbeten som han för längre tid författat — jag hoppas at dessa tankar eller stropher skola til en del characterisera denna de Kröntas wän och det tryckta Människo-slägtets wälgörare».¹

Första numret av tidningen för 1782 innehåller en insändare, som i själva verket utgör en regelrätt anmälan av Raynals skrift »*Revolution de l'Amérique*». Insändaren börjar så: »Min Herre. I N:o 61 af Wälsignade Tryckfriheten blefwo några tankar eller principer af Abbé Rainal införda, den som insändt dem, lofwade om jag påminner mig, continuation en annan gång. — Til dess at han behagar fullborda sitt löfte, så gör jag mig en skyldighet af, at anföra flera denna hjeltens tankar eller idéer alla applicerade at bewisa Americas sjelfständighet, dem jag hämtat i en bok han nyligen utgifwit och kallas *Revolution de L'Amérique* — samma bok är, för sitt värde omtryckt på flera ställen och förtjenar at omtryckas hos alla så fria sälla och lyckliga nationer som wi, som aldrig igenom ärfarenhet utan blott Auctorens penna kunna öfwerlygas om riktigheten av hans satser. — Boken i stor octav innehåller 171 sidor, och kostar inbunden i blått band ej mera än en half Riksdaler, eller wid pass 2 ss arket.»² Författaren, som är lika erkänsam mot Raynal som den tidigare insändaren, ger så några utdrag ur Raynals försvar för amerikanarna, vilka dock mindre belysa tvistefrågan mellan England och dess kolonier i Nordamerika än de lämna en representativ uppfattning om den franske författarens åsikter om förhållandet mellan folk och regent. Vad insändaren beträffar är det kanske inte omöjligt att i viss mån identifiera honom. Den beskrivning, som han ger på boken, passar in på det av Stolpe utgivna omtrycket, vilket just räknar 171 sidor

¹ *Dagbladet: Wälsignade Tryck-Friheten* n:o 61, ²⁸/₁₁ 1781, s. 241.

² *Dagbladet: Wälsignade Tryck-Friheten* n:o 76 ²/₁ 1782, s. 301—302.

under det att Londoneditionen omfattar 183. Om man nu erinrar sig, att major Lunds tidning trycktes hos samme boktryckare, som utgivit Raynals skrift, ligger det nära till hands att antaga, att Stolpe själv skrivit eller åtminstone framkallat artikeln, som givetvis bör ha stimulerat bokens avsättning. Man skulle i så fall kunna utläsa ett självförsvar i orden: »samma bok är, för sitt värde omtryckt på flera ställen och förtjänar at omtryckas hos alla så fria sälla och lyckliga nationer som wi, som aldrig igenom egen ärfarenhet utan blott Auctorens penna kunna öfwertygas om riktigheten av hans satser». De sista raderna äro ett indirekt beröm åt Gustaf, väl närmast ägnat att avvärpa eventuell censur.¹ Det hörde till tekniken i tidens oppositionella press, att redaktören, när han publicerade någon fransk eller engelsk upplysningsfilosofs utfall mot tyranner och despotism, i en not skyndade att framhålla, att författarens ord ej hade någon tillämpning på svenska förhållanden. Dessa förklaringar voro givetvis, och det förstod man också på vederbörande håll, utan allt värde.

Under resten av år 1782 nämnes Raynal blott i förbigående mot slutet av året, då en insändare i en anmärkning konstaterar, att det helt säkert är »igenom läsningen af Romerska Historien och andra Frihets Hieltars Skrifter eller gärningar», som »den sednare tidens Rousseau, Helvetius, Rainal, Montesquieu och Condillac formerat sig».² Detta förhållande får helt säkert sin förklaring i det ovan nämnda förbud mot Raynals skrift om Amerikas revolution, som utfärdades i januari detta år, helt kort efter det att den nyssnämnda artikeln stått publicerad i Lunds dagblad. Det är för övrigt inte omöjligt, att detta förbud i sin tur framkallats av denna artikel. Man vet, att vederbörande myndighet med stor uppmärksamhet följde den avskedade majorens journalistiska verksamhet, och det kan inte ha undgått dessa observatörer, att verkan av det kungliga förbudet mot Raynals historia blev i hög grad illusorisk, så länge denna nya skrift av den franske filosofen var fritt tillgänglig i landet. Lund har väl å sin sida dragit sig för att trotsa förordningen. Det dröjer över ett helt år innan man åter möter Raynals namn i hans tidning. I numret för den 28 april 1783 är införd en samling »Strödda tankar af en ung Patriot», vilka i

¹ I innehållsförteckningen anges denna artikel på följande sätt: »recension af en bok som hela werlden läser med eftertanke» (s. 399). Raynals namn är ej utsatt.

² *Dagbladet, Wälsignade Tryck-Friheten*, Tredje och Sidsta Skåcken, n:o 22 (20/12 1782), s. 86.

själva verket äro en serie indirekta angrepp på Gustaf III, karaktäristiskt nog avslutade med en hyllning av konungen för hans förtjänster om landet. En av dessa »tankar» lyder så: »Man warnar Ungdomen at icke läsa Rousseau, Helvetius och Raynal, på den grund at dessa Auctorer ingjuta kärlek för Friheten. Gud ware lof! denna warning kan ej ske hos et Fritt Folk, der deras Konung är den förste Medborgaren?»¹ Man observere frågetecknet! Detta är ju ett tydligt ironiskt utfall mot Gustaf för hans förbud mot Raynals skrifter. — I juli blev tidningen indragen, men några månader senare började Lund utge den under det omvända namnet: »Tryck-Friheten den Wälsignade». Redan i fjärde numret har han infört utdrag ur Raynals skrifter, men bliven vis av skadan, låter han dem framträda under skyddande förklädning. Artikeln, som anges vara insänd, börjar så: »Til Förläggaren. — Då min Herre på flera ställen förut i Wälsignade Tryck-Friheten, infört små Utdrag af en wiss Filosofs allmänt högagtade Arbeten, ger sådant mig anledning at äfwen nu til Tryck-Friheten den Wälsignade översända medföljande Fortsättning därpå.»² Till orden »en wiss Filosofs allmänt högagtade Arbeten» har Lund satt en not: »Anonymen lär mena Lingvet, vars Annaler ej äro förbjudne». För att dölja att utdragen i själva verket härrörde från Raynal, mot vars skrifter förbud var utfärdat, antyder Lund helt menlöst, att den ifrågasvarande filosofen torde vara Linguet, som var hans läsare bekant, då han tidigare givit utdrag ur dennes »Annales». Linguet hade förresten just vid denna tid väckt stort uppseende Europa runt med sina 1783 utgivna »Memoires sur la Bastille», vilka Lund också hade använt för sin tidning.³ Redan notens formulering röjer ju, att Lund mycket väl visste, att det gällde en författare, vars skrifter voro förbjudna.

Det angives givetvis icke i artikeln, vilket av Raynals arbeten, som utdragen hämtats ur, men då de alla återfinnas i särtrycket »*Revolution de l'Amérique*», vågar man sluta, att det åter är den av Stolpe tryckta boken, som varit Lunds närmaste källa. Raynals text är ställvis högst subjektivt återgiven. Karakteristisk är den omändring, som framgår av följande sammanställning:

¹ *Dagbladet, Wälsignade Tryck-Friheten* 1783, s. 626.

² *Tryckfriheten den Wälsignade*, s. 28.

³ *Dagbladet, Wälsignade Tryck-Friheten*, Tredje och Sidsta Skåcken, n:o 90—91.

Révolution de l'Amérique
s. 7—8.

Tryck-Friheten den Wälsignade
s. 28.

Ceux qui gouvernement sont trop accoutumés peut-être à mépriser les hommes. Ils les regardent trop comme des esclaves courbés par la nature, tandis qu'ils ne le sont que par l'habitude. Si vous les chargez d'un nouveau poids, prenez garde qu'ils ne se redressent avec fureur. N'oubliez pas que le levier de la puissance n'a d'autre appui que l'opinion; que la force de ceux qui gouvernent n'est réellement que la force de ceux qui se laissent gouverner: N'avertissez pas les peuples distraits par les travaux, ou endormis dans les chaînes, de lever les yeux jusqu'à des vérités trop redoutables pour vous; & quand ils obéissent ne les faites pas souvenir qu'ils ont le droit de commander.

Regenter! (Asiens och Africas), glömmen aldrig at Eder Magt har ofta ej något annat stöd än Fördomen, och at dens styrka som regerar, ej är något annat än deras styrka som låta regera sig. Förhindra Folket, som ligger sofwande i sina järn at uplyfta ögonen til sanningar, som kunna blifwa ganska farliga för Eder säkerhet; och under det at Edra Undersåtare lyda, så påminn dem icke at de hafwa mackt at befalla.

Som ett utslag av den beundran för den unga staten i nya världen, som ofta kommer till uttryck i Lunds tidning, får man betrakta, att Lund anfört ett par av Raynals mest bekanta uttalanden med anledning av de engelska koloniernas självständighetsförklaring. Det ena är så karakteristiskt för det sätt, varpå man i frihetsvänliga kretsar i Europa såg på koloniernas kamp mot deras moderland, att det kan förtjäna att bli återgivet: »(Auctor tycker sig i andanom se de fria Coloniernas tilkommande lycka och tiltalar i anledning därav Asiens och Africas (sic!) Despoter sålunda): »Mätte alla werldenes Tyranner och Förtryckare, antingen Heliga eller Politiska, weta, at det gifwes et ställe på Jorden hwarest man kan wara fri för deras kädjor; hwarest den kufwade menskligheten har uprest sit hufwud; hwarest säden blir skördad til ock med för den fattige; hwarest Lagarne icke tjena til annat än at bibehålla Fol-

kets Lycksalighet; hwarest Religionen är fri och Samwetet uphört at wara slawiskt; med et ord, där Naturen synes likasom rättfärdiga sig at hafwa skapat Menniskan, och där menckliga Regeringar hwilka i så många secler wanhedrat Jorden genom deras orättwishedet, änteligen utplåna alla sina brott. Åtanken av en sådan Fristad bör förskräcka Despoterna och hålla dem i tygeln: Ty fastän de äro känslolöse för Menniskoslägtets lycka, äro de åtminstone snåla och Äregirige, samt wilja således ostyckadt bibehålla så wäl deras magt, som Rikedomar.»¹ Det är lustigt att se hur Lund för att överskylla, att han i själwa verket, som de samtida läsarne också förstodo, hade Sveriges konung och svenska förhållanden i tankarna, när han publicerade dessa ställen, som hos Raynal voro adresserade till regenterna i allmänhet, men framför allt de europeiska, i stället låter dem vara riktade till — »Asiens och Africas Despoter».

Vidare översätter Lund Raynals ovan anförda, på sin tid berömda önskan, att han skulle äga »de namnkunnige Romerske och Atheniensiske Oratorers Snille och wältalighet» för att med tillbörlig wärdighet och entusiasism kunna »tala om de förträffelige män, hwilka förmedelst sitt tolamod, sin wishet och sin drist uprest denna makalösa byggnad», d. v. s. den amerikanska fristaten. Särskilt framhåller han Franklin. Ledarna för den amerikanska revolutionen, som under 1783 avslutats till koloniernas fördel, åtnjöto vid denna tid en ovanlig popularitet i Sverige. Det gäller inte minst Franklin. Det är därför intressant att se, att denna beundran inte var alldeles odelad, och att det berättigade i den kunde bli på det häftigaste ifrågasatt. Det sker i en insändare, som står att läsa för den 15 januari 1784 (nr 22) i Lunds tidning. Den bär rubriken »Reflexioner i anledning av Doctor Franklin» och är tydligen framkallad av Raynals i ovannämnda artikel citerade beröm av den amerikanske statsmannen. Insändaren börjar så: »Uti en tid, då Abbé Rainal med så mycken wältalighet yrkar menckligheters rätt: då Despoters omenskligheter med så mycken rättwisa och granskning dragas för Hans Domstol: Då sjelfwa de medelmåttiga Regenterne, som gjort hwarken godt eller ondt, intet slippa Honom, utan lika som bortwisas af Honom från de äroställen de innehaft, har det förefallit mig underligt at höra Honom just hölja med

¹ A. a., s. 30.

Låfsånger Hufwudmännen af Americana Congressen och där-
ibland i synnerhet Herr Franklin, hwilken med nog anledning kan
sägas warit driffjädern til Regementsförändringen, som skedt i Norra
America.»¹

Den anonyme insändaren hävdar i fortsättningen på det be-
stämdaste, att den amerikanska revolutionen varit fullständigt obe-
rättigad. »Norra Americanerne woro et fritt folk förut, friare än
Herr Rainal sjelf skulle tåla en Fermier på sin ägendom», skriver
insändaren och tillägger indignerat i en not: »Männe Rainal skall
finna sig uti at hans förpaktare tilwällade sig hans jord, ur det
skäl, at Rainal föregafs hafwa begärt för stort arrende».² Den
ökning i frihet, kriget mot England inbragt kolonierna, motsvarade
på långt när inte de offer, som det kostat. Insändaren samman-
fattar sin framställning så: »Således lærer tillåtas mig förklara, det
all den lilla ökning i frihet Norre Americanerne wunnit, och hwilken
ändå ej tillfaller alla, utan endast några wissa, den är wunnen på
mänsklighetens bekostnad, åt Statskonstens och Herr Franklins ära,
ifall han härtil är förste grundläggaren, blir då endast den, at han,
för att ändra den Aristocratie, som styrde Norra America, til et
helt annat slag af Aristocratie, har wällat hundra gånger så många
menniskors undergång, som Christian Tyran använde til Aristocra-
tiens hufwudsakliga utrotande och har satt sin fosterbygd i ous-
gängligheter, at inom sju års tid beskatta sig högre, sjelwe, än
inom Trettio år då Engelske Parlamentet bestyrde om deras ut-
skylder».³

Ett sådant sätt att omtala Franklin och hans landsmän, vilkas
självständighetskamp följdes med det livligaste intresse och med
stor sympati i vårt land, är högst sällsynt i den samtida svenska
pressen. Man kan därför förstå, att Lund, som sjelf var en stor
beundrare av Franklin, känt sig uppfordrad att ta avstånd från
insändarens reflexioner i en not av följande lydelse: »Införas så
wida de ej strida emot Tryckfrihets-Förordningen, en Förläggares
enda skyldighet, men jag förklarar tillika, at jag ej kan hysa samma
tänkesätt som den Respective Anonymen och Insändaren, hwilket
e. a. g. skall bewisas». — Någon sådan vederläggning har jag ej
kunnat finna.

¹ A. a., s. 170.

² A. a., s. 171.

³ A. a., s. 170—171.

Av artikeln fortsättning framgår emellertid mycket klart, vad som är den djupaste orsaken till insändarens djupa ovilja mot Franklin och hans land. Insändaren är en ivrig motståndare till neger-slaveriet, och han framhåller på en gång triumferande och indignerat, att just i Amerika, som framställes som frihetens hemvist, florerar slaveriet som starkast. »Ändå ges i denna stund intet Land, där menskligheten är värre förnedrad än i America, just i Herr Franklins Fädernesland. En mensklighetens vän måste vara antingen utan ögon eller och rysa för et land, där, twärt emot Landets Religion, som förklarar alla människor för Bröder, man får i hwar plantage, se sju til åttahundrade människor sänkta i trældom, ja rent af räknade til Djur-Riket, på det deras Husbonde, blott för det han är litet hwitlättare i ansigtet, må kunna, som Herr Franklin, börja med at skriva recepter åt Apothecare och sluta med at skrifwa Politiske Memorialer til Konungar, och ytterst få med granna egenskaper öfverdragit alt det dolda högmod, som utbrast, då Han wid Fredstractatens undertecknande klädde sig i samma Klädning som Han bar, då Han i fordom tima snästes av en Engelsk Stats-Secreterare. Hwarföre gifwas trälrar i et land, som hyser en sådan mensklighetens Wän, som Herr Franklin?»¹

I själva verket debatterades frågan om slaveriet vid denna tid mycket ivrigt runt om i Europa, vartill inte minst Raynal bidragit, som i sin stora historia uppträtt som en bestämd motståndare till slaveriet, varför insändarens angrepp på Raynal, som i slutet av artikeln får förebräelser för att han önskat få sin aska begravd i Norra Amerika, det stora slavlandet, är rätt obefogat. När Lund säger sig inte »hysa samma tänkesätt» som insändaren, torde detta inte gällt dennes motvilja för slaveriet, utan hans framställning av amerikanerna som förtryckare och slavhållare. Lund själv var en ivrig motståndare till neger-slaveriet, vilket han dokumenterat i flera artiklar i sin tidskrift. Man jämföre t. ex. Wälsignade Tryck-Friheten, Tredje och Sidsta Skåcken, där nummer 30—31 innehåller »En negers sidsta tal på afrättsplatsen til sina Europeiska Herrar och Domare», som är försett med följande motto:

O rive de Gvinée! O commerce execrable!
Ou l'homme au poids de l'or marchande son semblable,

¹ A. a., s. 172.

samt vidare nummer 61 meddelar ett »Samtal emellan en Sjö Capten och en Neger», som också är negervänligt stämt. Den onekligen välskrivna och temperamentsfulla, om också mot Franklin och de nordamerikanska fristaterna något orättvisa artikeln är ett annat intressant utslag av denna svenska opposition mot neger-slaveriet, vilken skulle få sin märkligaste representant i den bekante filantropen Carl Bernhard Wadström.

Jag har uppehållit mig så pass utförligt vid Raynalinslagen i »Dagbladet: Wälsignade Tryck-Friheten» och dess fortsättning, emedan en närmare undersökning av dem inte endast visar hur stort intresset här i Sverige var för den franske författaren och vilken roll hans arbete kunde spela som vapenarsenal för redaktören av ett oppositionsblad under den gustavianska tiden, utan också ger en karakteristisk inblick i major Lunds journalistiska teknik.

Efter denna redogörelse för Raynal i major Lunds tidningar kan det vara av intresse att se hur en tidning som Stockholms Posten, till vars redaktion hörde en av Gustafs litterära medarbetare, ställde sig till den franske filosofen under början av 1780-talet, då dennes huvudverk blivit förbjudet i Sverige. Den i det föregående omnämnda ironiska notis, vari underrättelsen om pariserparlamentets aktion mot Raynal delgavs tidningens läsare, är i stort sett symptomatisk för Stockholms Postens hållning. Emellertid nämnes Raynal endast få gånger i tidningen. I en den 3 april 1782 publicerad artikel, »Reflexion», som helt uppbäres av den för tidevarvet så karakteristiska optimistiska framstegstron, hävdar författaren: »Det lär ej kunna nekas at denna Europens sällhet har fått sin styrka af flere uplysta män, som i sina skrifter utfört och bevist de grundsatser, varpå den är bygd. En Montesquieu, en d'Alembert, en Thomas, en Raynal med flera, hafva gjort en äfven så stor reforme i den Moraliska och Politiska verlden, som en Newton, Linné och Haller i den Physiska; och då de stores upfostran bygges på samma principer, blifver den en säker borgen för våra efterkommandes sällhet.»¹ Även från följande år kan man anföra ett berömmande

¹ *Stockholms Posten* 1782 nr 75. En liknande uppfattning kommer till uttryck i den bekanta Voltaireartikeln 1780 nr 154, som man tidigare tillskrivit Kellgren, men som Lamm vill fränkänna honom (jfr *Samlaren* 1913, s. 96). Det heter där: »Aldrig har Philosophien gjort mera lyckliga framsteg hos alla folkslag: ty under det at Montesquieu, Bouffon och Les Rainals etc införlifwade densamma med lagskipningen, Naturläran, Oeconomien och Politiquen, uträttade Voltaire detsamma, i anseende til Dramatiquen, Epopéen, Historien och all annan slags Litterature».

uttalande om Raynal. I nr 153 har redaktionen översatt »Utur Reflexions sur quelques Hommes celebres de ce Siecle» uttalanden om tre berömda män: Washington, Franklin och Raynal. Redan att den franske författaren ställes vid sidan av de båda ledarna för den amerikanska revolutionen, vilka vid denna tid voro världens mest populära män, visar vilken aktning, man i tidningen måste hysa för honom. Det beröm, som ges åt Raynal i detta uttalande, är dock inte helt reservationslöst. Det säges om honom: »Han har lärnt Folkslagen at begrunda sina mäst wigtiga interesssen. En stor Prins sade om honom: 'Han har tjent mig igenom detsamma som han har förtretat mig'. Man förtrytes med skäl, at han förblandat de nyttigaste sanningar med märkeliga misstag och förmätna utrop. När en Romersk General wille bemäktiga sig et land, så ofredade han ej de Gudar, som beskyddade detsamma. Han gaf dem offer, och anropade dem om bistånd för sin krigshär.» Som en direkt kritik av Raynal kunde man uppfatta en i samma årgång införd »Anmärkning wid et ställe uti Herr Raynals Hist. Phil. et Pol. etc.» Denna anmärkning, som dock inte rör Raynals allmänna åsikter utan riktar sig mot hans uppfattning av en mera speciell astronomisk fråga, börjar så: »Herr Abbe Wilh. Thom. Raynal, hwilken hos en del af dem, som läst hans skrifter, wunnit anseende af serdeles skarpsinnighet och lärdom, kan i sådana egenskaper icke gerna igenkännas uti hwad han skrifwer på 24de sidan och följande i tredje Tomen af Histoire Philosophique et Politique tryckt år 1773».¹ Detta ställe refereras, varefter kritikern framhåller, att det skulle ta alltför stor plats av tidningens utrymme, att ingående vederlägga Raynals tankar, »hwilka icke heller torde förtjäna at widröras af annan orsak, än för att derigenom kunna bringa någon til den försigtighet, at icke med oinskränckt förtroende öfwerlämna sig til hans skrifers läsning». Författaren vill därför nöja sig »med at allenast generellt följande anföra», varefter artikeln avbrytes med ett »Slutet en annan gång», ett löfte, som inte infrias. Denna kritiska anmärkning behöver dock inte säga så mycket, då det visar sig, att den är ett av redaktionens många lån från Åbo Tidningar.²

¹ *Stockholms Posten* 1783 nr 210.

² Jfr *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo*, 1783, s. 269. Artikeln, som i Å. T. stod den 21 aug., är i St. P. införd redan den 12 sept. Detta lån är ej uppmärksammat av Lagus; jfr dennes *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen*, Helsingfors, 1884, s. 152—53, där »Stockholms Postens» lån från »Åbo Tidningar» under år 1783 äro förtecknade.

Att fortsättningen av denna anmärkning, som kan läsas i Åbotidningens nästa nummer, ej blivit införd, kan möjligen bero på det stränga omdöme, som där fälles över Raynal. Då denna artikel helt säkert är betecknande för hur man i mera kulturkonservativa kretsar reagerade mot författaren till »Histoire des deux Indes», vill jag anföra en passus ur densamma. Efter det författaren mot Raynal framfört en del argument, som enligt hans mening uppvisa det ovederhäftiga i den senares framställning, fortsätter han: »Huru skal då detta hans så ogrundade raisonnement kunna stå tilhopa med characteren af en tänckande och kunnig Auctor, i synnerhet då här på ett ställe sammanstöta flere omständigheter, som af en sådan författare man icke borde förmoda? Han inlåter sig i ämnen, som han inte känner, hwilket wäl icke är underligt; men också i det deraf, som bör begripas äfwen af den, hwars huwudsak det icke är, röjer han slöghet.»¹ Om Raynal i de artiklar, som hava en mer redaktionell karaktär, vanligen omtalas med erkännande, kan det däremot i insändare stundom förekomma utfall mot honom. Så är fallet i en artikel »Om målningar och Bildhuggerier», nr 111—113 1781, som i själva verket är ett mot Kellgren riktat inlägg i den strid om förhållandet mellan poesi och religion, som fördes i Stockholms Posten våren 1781. Författaren, som med exempel ur historien belyser religionens betydelse för konsterna, ger sin utredning följande avslutning: »Efter dessa grundsatser tror jag äfwen at disputen om konsterna lätt kan upplysas och at den sanna Christendomen är mer deras wän under wissa wilkor, än en Raynals och Linguets förvirrade Statsläror och sophistiska maximer».²

Vilken ställning Kellgren personligen intagit till Raynal och hans verk är svårt att bestämt ange. Att han varit en av dem, som lagt sig till med ett exemplar av den förbjudna upplagan, framgår av bouppteckningen efter honom³, och att han verkligen studerat arbetet skulle man kunna utläsa ur ett brev till Leopold från 1789, där han helt apropos anför en passus ur Raynals kommentar till Gustafs revolution 1772.⁴ Man skulle kunnat vänta, att han i företalet till »Nya Handels-Bibliotheket» skulle ha nämnt Raynal bland de filosofer, som sysslat med handeln och dess pro-

¹ A. a., s. 1783, s. 279.

² *Stockholms Posten* 1781, s. 458.

³ Jfr *Samlade Skrifter* av JOHAN HENRIK KELLGREN, VI, *Brev*, utgivna av Otto Sylwan. Stockholm 1923, s. 358.

⁴ A. a., s. 216.

blem, men att han inte gör det, kan ju bero på, att Gustaf, till vilken skriften är dedicerad, förbjudit den franske filosofens huvudverk i sitt land. Att Kellgren emellertid mot slutet av 1780-talet känt sig ganska främmande för Raynal, synes mig framgå av ett brev till Rosenstein, i vilket han berättar, hur han i Växiö sammanträffat med biskopen där, Olof Wallqvist, varvid han passat på att förebrå denne för det utfall, han gjort mot »upplysningen och Philosopherna» i sitt bekanta »Bref til det vördiga prästerskapet af Växiö stift». »Därpå svarade han mig uppriktigt», skriver Kellgren, »hvad jag redan gissat, att det skett för att göra en hommage åt en viss hög Herres tänkesätt, och att han för öfrigt blott menat några fanatici, såsom Raynal, Linguet etc.»¹ Att Wallqvist verkligen inte sökt svänga sig inför Kellgren, vars beundran för en Voltaire t. ex. han givetvis kände till, utan framför allt syftat på de av Kellgren nämnde, synes framgå av ett brev, han skrev till Gustaf III några dagar efter sitt samtal med skalden. Med anledning av händelserna i Frankrike, som förefalla honom »ohyggelige», hävdar han med iver: »Alt detta är en följd af det värde man gifvit Franklin, Raynal, Linguet m. fl. Det vore önskeligt, om literaturen återfördes til scholarne och sattes på latin, men regeringen blefve hos Konungarne på blotta modersmålet.»² Kellgren har tydligen inte reagerat mot att Wallqvist karakteriserat Raynal som en fanatiker. Detta förvånar inte. Även om Kellgren med glädje hälsade den franska revolutionens utbrott, var han ju på intet vis någon ytterlighetsman. Detsamma gäller hans nära vän Rosenstein, vilken be-tecknande nog inte gett sig tillfälle att någon gång nämna Raynal i sin avhandling om upplysningen. Det låg något brutalt rakt på sak i Raynals politiska propaganda, som säkert har stött dessa mera moderata upplysningsmän, samtidigt som det tjusade mera utpräg-lade frondörsnaturer som Thorild, Lund och deras efterföljare, ut-givarne av »Medborgaren», »Patrioten» och »Telegraphen», om vilka mera längre fram. Det är också högst karakteristiskt för den roll Raynal spelat i svenskt kulturliv, att han var gärna läst av den bekante finske äventyraren Göran Magnus Sprengtporten under 1780-talet, då denne kom i allt skarpare motsats till Gustaf III. Det heter i en teckning av honom: »Sjelf snille, ägde han behof att

¹ A. a., s. 233.

² OLOF WALLQVIST, *Minnen och bref*, utgifna af E. V. Montan, Stockholm 1878, s. 147. Jfr *Sammlaren* 1887, s. 7, noten.

tillegna sig tidehvarfvets stora tankar, och visste knapt sjelf, huru han, midt upp i det skogiga Finland, helt plötsligt hade blifvit en förklarad lärjunge af de stora fransyska filosoferna, Rousseau, Raynal och Helvetius. Här samlade han omkring sig en liten krets af lärjungar och förtrogne.»¹ I en skildring av denna krets, känd under namnet Valhalla-orden, heter det: »Ursprungligen rådde inom orden, hvars hufvudsäte var Sveaborg, en rojalistisk anda, men allt efter som adelns missnöje med Gustaf III:s regering tilltog, började man vid sammankomster framhålla regenternas pligter och skyldigheter samt åberopa Raynal, Rousseau och Helvetius».² Det förvånar inte, att Malla Montgomery-Silfverstolpe kan berätta om sin fader, överste Robert Montgomery, som ju var inblandad i Anjala-affären, att »den franska litteraturen behagade honom mest, och däribland särdeles Helvétius och Raynal».³ Lika betecknande är det, att en gammal frondör som Pehr Johan Höppener, såsom hans i Kungl. Biblioteket förvarade efterlämnade samlingar visa, med intresse har läst Raynal. Å andra sidan är det lika betecknande att en motståndare till upplysningsfilosoferna och den franska revolutionen som Karl Manderfeldt har passat på att ge Raynal, som han kallar en av Voltaires »grands Collegues», en gliring.⁴

En stor beundrare hade Raynal däremot i Carl Fredrik Nordenskiöld, den bekante swedenborgaren, som i sina tidskrifter »Medborgaren» och »Allmänna Magazinet» förde ett kraftigt språk, predikade mot tyranner och hävdade människornas rättigheter. »Allmänna Magazinet» bestod, som redan dess undertitel angav, nästan uteslutande av översättningar »utur kände snillens arbeten», framför allt de franska och engelska upplysningsfilosofernas. Av de få originalartiklarna är en f. ö. rätt underlig uppsats med rubriken »Ludvig XVI Ädelmod», i detta sammanhang av visst intresse. Nordenskiöld framställer här den franske konungen som en »Frihetens och Sanningens Förespråkare» i Frankrike, i det han räknar upp och karakteriserar en rad författare, vilka blevo förföljda för sina fria åsikter men som enligt Nordenskiöld funnit »et aldeles oväntat beskydd under förra Souverainitets Regeringen». Denna den franske konun-

¹ *Minnen ur Sveriges nyare historia*, samlade af B. VON SCHINKEL, författade och utgifne af C. W. BERGMAN I, 2 uppl. Stockholm 1855, s. 303.

² *Finsk tidskrift* 1878, Första halfåret, s. 265.

³ Jfr *Malla Montgomery-Silfverstolpes Memoarer*, utgifna af MALLA GRANDINSON, I, Stockholm 1908, s. 72.

⁴ Jfr CHARLES MANDERFELDT, *La fausse politique* etc., s. 10—12.

gens tolerans avtvingar Nordenskiöld följande hyllning: »O Ludvig! en röst i Norden tolkar dig, på Menniskjoslägtets vägnar, den djupaste erkänsla; dit Minne skall til senaste Åldrar öfvergå äfven Trajans och Antoninernas; njut din ära; lef ibland dina Barn, ty du är en älskad Fader för dit Folk».¹ Avsikten med denna hyllning är rätt genomskinlig. Genom att utge Ludvig som beskyddare av dessa författare, försökte Nordenskiöld avväpna kritiken mot artikeln, vars egentliga hyllningsföremål äro en rad franska upplysningsförfattare, bland vilka inte minst Raynal, vars verk av den svenske konungen förbjudits, omtalas med veneration. Det heter om honom: »Raynal griper till pennan; han bombarderar med all Snillets och Vältalighetens styrka både Andeligt och Verldsligt tvång. När man undantager några få misstag och förhastade uttryck, har sedan Menskligheten danades ingen så tappert stridt för hennes helgedom. Parlamentet under förra Regeringen, för at på finare sätt smickra Regenten, utfärdade den dom at Raynal skall arresteras. Philosophen begifver sig då til Preussen. Fredrik II, hvars Regering begärde inga Lofoffer af mörkret, beskyddade inom sina Stater Ljusets son uti tre år, eller til des Raynal genom Ludvigs egit handbref återkallades til Fäderneslandet. Oaktadt Parlamentets Dom ej var annullerad, oaktadt tusende fjender där omgäfvö honom, återvände han til sina Landsmän, trygg och säker på sin Konungs Nåd. Om-sider förändras Regeringen, och Raynal väljes till Fullmäktig, han kallas til Ledamot af National-Församlingen, men den hederlige Gubben nödgas för sin ålderdom vägra at med de öfriga Patrioterne dela en väsignad möda.»² Det är onödigt att påpeka onöjaktigheterna i denna skildring av Raynals levnadslopp, vilken torde innehålla det mest entusiastiska beröm, författaren till historien om de båda Indierna skördat i Sverige. Nordenskiöld har också liksom Lund dragit nytta av sitt studium av Raynals skrifter för sin journalistiska verksamhet. När han efter den nya tryckfrihetsförordningen 1792 återupplivade »Medborgaren», införde han i denna flera översättningar ur »Histoire des deux Indes».³

En originell, men för Raynals betydelse betecknande användning av en översättning ur »Histoire des deux Indes» förekommer i ett annat oppositionsblad från 1790-talet, »Patrioten», utgiven av Tho-

¹ *Allmänna Magazine*, Stockholm 1790, s. 138.

² A. a., s. 136.

³ 1792 nr 14 »Tidehvarfwets Galanteri», nr 21 »Om Swärmeri eller Fanatisme», 1793 nr 24 »Om Statskonsten».

rilds vän och lärjunge L. M. Philipson. I en uppsats, benämnd »Prof af Känslor och Förnuft. eller Polly Bakers Tal, adresseras til alla mera ädla Sinnen», uppträder denne mot de stränga straff, som lagen påbjöd i fråga om ogifta mödrar. Philipson framhåller först, hur det överhuvud råder en påtaglig brist på överensstämmelse mellan brottets art och straffets grad, och vänder sig bestämt, helt i Beccarias och Thorilds anda, mot dem som »anse straffens stränghet eller grymhet såsom säkraste medlet til brottens förekommande». Denna uppfattning har medfört, att »man belagt äfwen i sig sjelf oskyldiga handlingar med de nesligaste och grymmaste straff; jag menar 'den ljuwa utöfningen af denna sälla böjelse som Naturen i människohjertat nedlagt könen emellan'». Philipson företräder i denna fråga samma fria och humana uppfattning som flera av de franska upplysningsfilosoferna, framför allt Diderot. Det väsentliga, det efter naturen nödvändiga för ett giftermål är enligt Philipson »kontrahenternas Inbördes Fria samtycke at lefwa och föda barn tillsammans». De yttre ceremonier, som göra en förbindelse laglig, har man tillmätt en alltför stor betydelse. Detta skulle man kunna bortse från, om det inte haft de mest olyckliga följder ur social synpunkt. Det betyder mindre, menar han, att frukterna av en illegal förbindelse, även »om kärleken i detta senare wore aldrig så äkta», kallas oäkta. Men han uppröres över, att »detta Olagliga Giftermål fått obilligt stämpeln af et alt för stort brott i anseende til det swåra straff, hwarmed man belagt det». Hans starka kvinnovänliga uppfattning, i vilken man kanske kan se en inverkan från hans lärare, kommer klart till uttryck, när han till sist hävdar: »Lagarna i detta fall hafwa alt för länge warit mer än barbariska emot Qwinnan, som altid är minst brottslig, som ensam lider och som i alla afseenden förtjenar en mild medfart».¹ För att illustrera sin framställning och ytterligare understödja sin uppfattning i detta spörsmål återger Philipson efter Raynal det försvaret, som den unga engelskan Polly Baker skulle ha hållit inför domstolen i Massachusetts, dit hon instämts för att »för femte gången hafwa gifwit Colonien en Oäkta Lifsfrugt». Ett bättre val hade redaktören för *Patrioten* inte gärna kunnat göra, när han ville propagera för ett mera humant betraktelsesätt i denna fråga. Denna berömda episod i »*Histoire des deux Indes*», i vilken man kunnat fastslå Diderots medarbete, har helt säkert med rätta blivit kallad

¹ *Patrioten*, Stockholm 1792, s. 302—303.

»sin tids ryktbaraste försvar för den ogifta barnaföderskans rättigheter».¹ Det kan nog med skäl sättas i fråga, om det inte just är denna episod, som utlöst Philipsons ovan citerade framställning.

En annan Thorildpåverkad litteratör, som under slutet av 1790-talet utgav en del tidskrifter, har också dokumenterat sig som Raynalbeundrare. I nr 12—13 av sin 1787—98 utgivna »Telegraphen» har Erik Nordforss inryckt en översättning av ett parti ur »Histoire des deux Indes», som handlar om hottentotterna.² Ämnet låter neutralt, men det har dock som vanligt givit Raynal tillfälle till en del reflexioner över den europeiska civilisationens avigsidor, vilka säkert ha bestämt Nordforss' val, även om tidens livliga intresse för exotiska länder och folk, vilket man inte minst tydligt kan avläsa i de samtida reseskildringsserierna, härvidlag kan ha spelat in. Även tidskriften »Bukoléon, Blandad Läsning för Olärde», som Nordforss utsände 1799, innehåller en karakteristisk översättning ur »Histoire des deux Indes». Detta parti, som har fått till rubrik »Om Åkerbruk och Beskattning», och som ingår i Raynals skildring av Kina, vilket land ju var särskilt föremål för de franska upplysningsfilosofernas intresse, vittnar inte endast om dess upphovsmans starka fysiokratiska inriktning utan också om hans djupa misstro mot monarker, adel och präster. Då Nordforss inte uttryckligen angivit källan för denna och några andra översättningar i häftet, uppstod hos en recensent i »Journal för svensk litteratur» den miss tanken, att de voro svenska original. I denna sin uppfattning kände sig recensenten styrkt av uppsatsernas »uselhet i alla afseenden, som ej bort förleda någon til det onyttiga arbetet at öfversätta dem».³ I det våldsamma svar, som Nordforss följande år levererade på denna anmälan i sina »Samlade Skrifter», skyndade han att med tydlig skadeglädje erkänna, att originalet till uppsatsen om åkerbruket kunde återfinnas i Raynals historia. Han skriver: »Raynal är, om vi icke altför mycket bedrage oss, oförnekligen en af samtidens kändaste Författare; och ännu har väl intet Snille gifvits så öfverlägset eller så förmätet, at det, såsom Magistrarne i Litteratur-Journalen vågat kallat denne Philosophes verkligt originela stycken, 'så usla i

¹ Om diskussionen om detta parti i »Histoire des deux Indes» jfr Y. HIRNS uppsats »Polly Baker», *Episoder*, s. 207—227; J. V. JOHANSSON, *Raynal, Diderot och Polly Baker* (Göteborgs Högskolas årsskrift 26 : 2, Göteborg 1920); densamme *Etudes sur Denis Diderot*, Göteborg 1927, s. 159—192.

² Jfr t. ex. 1780 års edition, I, s. 201 ff.

³ *Journal för svensk litteratur*, 1799, s. 559.

alla afseenden, at ingen bort förledas til det onyttiga arbetet at öfversätta dem'. Til äfventyrs torde man icke heller så utan all granskning få antaga, det något af denne Mästares arbeten, under den hand hvars öfversättningar Litteratur-Journalens Recensenter sjelfve, i et stycke där de visst icke tyckas fallne at smickra, för godt finna at kalla goda — det något af hans arbeten, säge vi, under denna hand kunnat så helt och hållet förändra lynne och natur, at det från ypperligt til tanke och framställningssätt (såsom det af en så berömd Författare måste vara), kunnat sjunka ända ned til at förtjena det stränga och afgörande omdöme Recensenterna gifva öfver alla de stycken i Bukoléon, hvartil Originalen icke äro bestämdt uppgifna; och NB. gifva öfver dem, icke såsom öfversättningar, utan såsom original. Imedlertid får man nu gifva Magistrarna tilkänna, at det lilla utdraget, om *Åkerbruk och Beskattning* (sid. 95) är just af denna Mästare författadt, och öfversatt aldeles af denna hand.»¹ Man kan inte undgå att av svaret i Journalen få det intrycket, att man blivit generad öfver detta misstag.² Nordforss har för övrigt vid andra tillfällen visat, att han kände till och beundrade författaren till »Histoire des deux Indes».

Som man ser, fortsätter Raynals historia att vara en gärna anlitad arsenal för oppositionella tidningsredaktörer århundradet ut. Emellertid kan man i vissa moderata kretsar urskilja en intressant omsvängning i uppfattningen av den franska revolutionären under 1790-talet. Det är icke endast en Philipson och Nordforss, som anse det fördelaktigt att erinra om Raynal, utan även skribenter, som tillhöra det motsatta lägret i striden om den franska revolutionen. Denna omsvängning är givetvis framkallad av Raynals egen förut omtalade åsiktsförändring, som kom till offentligt uttryck i hans i maj 1791 tryckta, i nationalförsamlingen upplästa brev. Efter vad jag kunnat se, blev denna märkliga skrift inte omtalad av de svenska tidningarna, men att den väckt stort uppseende i landet kan man lätt visa. Så skriver prosten Lanærus i sin förut omtalade »Promemoria öfwer Franska Oroligheterna» under år 1791 bl. a. följande: »Såsom et särdeles och hel(t) owäntadt Phænomene på Franska Politiquens himmel, kan man med skäl anse Herrarna

¹ (E. N. NORDFORSS) *Samlade skrifter* Häft. 1, Stockholm 1800. sid. 81. I själva verket torde detta parti av Raynals historia vara författat av ingen mindre än Diderot. Jfr FEUGERE, a. a. *Revue d'histoire littéraire de la France* 1913, s. 370.

² Jfr *Journal för svensk litteratur*, 1800, s. 287.

Linguets och Raynals oförmodade omstjelpning af sina förra Stats-systemer. Begge hafwa de af ålder warit Antipoder, och det äro de ännu; men ock begge med förändring af sina förra Stationer. Linguet, Despotismens forna Förfäktare, som låfsöng D'Aiguillons despotiska administration, tycktes kunna blifwa en tjenlig Basun i Royalisternas hand; men han förändrade Språket och är nu en häftig Republican. Raynal deremot, som dref sina Frihetsprinciper stundom til yrsel, är nu en den häftigaste Royalist, och bannar National-Församlingen för alla dess författningar. Så ombytellige äro Menniskornas hjertan.»¹

Det är intressant att se, hur Lanærus, som tagit Raynal smått i försvar och liksom ursäktat hans extrema hållning med hänvisning till det förtryck, som rådde i Frankrike före revolutionen, när han nu ser Raynals tidigare motståndare skynda att hylla honom, erinrar om de kraftigaste ställena i »Histoire des deux Indes». Bland dem, som berömde den gamle franske historieskrivaren, var också Gottlob v. Schirach, utgivaren av en politisk journal, som Lanærus liksom många andra här i Sverige vid denna tid läste. Med anledning av att Schirach kallat Raynal »vår tids berömde Philosophiske Häfda-tecknare, som i sina wärk med starka drag tecknat frihetens sanna grundsatser och mensklighetens wäl», anmärker Lanærus: »Uti sit omdöme om denne Raynal, blottar Herr Schirack sin svaghet för mycket, då han upphöjer honom som en ägta meniskjowän, blott för det han nu politiserar, enligt Herr Schiracks egen smak. At många starka sanningar framlysa i Raynals skrifter är onekeligt, men at ock grofwa naturalistiska och i hänseende til friheten, sjelfswäldiga och dristiga uttryck deribland framsticka, lär inte den neka, som med sundt omdöme läsit hans wärk.» Lanærus anför några exempel ur »Histoire des deux Indes» och slutar sin not med en spetsig fråga: »Männe Herr Schirack då läst Raynals wärk?»² Att Lanærus själv noga läst hans arbeten är åtminstone tydligt.

Thorild kunde givetvis inte gilla denna Raynals omsvängning, men han tar den inte illa upp utan förklarar den med Raynals höga ålder. I tredje delen av »En Critik öfwer Critiker», som utkom mot slutet av 1791, tar Thorild Kellgren i upptuktelse, därför att denne gjort spe av Gjörwell. Thorild hade också sett att »ålderdomens joller» börjat smyga sig in i den gamle lärdes stil, men det

¹ A. hs., s. 49.

² A. hs., s. 50—51, not a.

skulle aldrig ha fallit honom in att göra sig lustig över denna svaghet, som hörde samman med de höga åren. Med Raynals brev i friskt minne utropar Thorild: »Min herre, hafva icke vida större snillen än han *öfverlevvat* sig sjelfva? Huru ynkligen jollrar icke *nu* den ädle (Raynal)? I sina sinnens försvagning tänker icke mera detta *starka hufvud* i verlden, utan i sin nattmössa. (Bofvars lögn och dårars skräck, se der hans natur).»¹ Och efter att ha framhållit att »sjelfve Eder gudomlige Voltaire» ej undgått detta öde, fortsätter Thorild och har därvid tydligen Raynal i tankarne: »*Revolutioner* äro icke gubbars lust, utan den eldige och starka mannaålderns. Gubbar älska *ro*, om det ock skulle vara blott den hemska halfdöda, som despotismen gifver, de älska *ro* ända till *grafvens*». ² När man läser detta försvar av den gamle frondörens politiska omsvängning, kan man inte undgå den misstanken, att den svenske revolutionsentusiasterna i någon av de utländska journaler, som man vid denna tid höll här i landet, har tagit del av det tal, som Robespierre höll i nationalförsamlingen med anledning av Raynals brev till densamma. Under det att medlemmarna av församlingen allmänt visade en våldsamt indignation mot den gamle historikern, nöjde sig Robespierre med att helt lugnt anhålla om misskund med en man, som trots allt bevarade ett stort namn. »Je trouve pour lui», framhöll han, »une excuse suffisante dans une circonstance qu'il vous a rapelée, je veux dire son grand âge.»³ Thorild och Robespierre ha ju åtminstone fört försvaret för Raynal med samma argument.⁴

¹ *Thomas Thorilds Samlade Skrifter*, utgifna af P. HANSELLI, II, s. 176. De med parentes omgivna orden uteslötes betecknande nog av censuren. Jfr originalupplagan, s. 34.

² A. a., II, s. 177.

³ A. FEUGÈRE, *L'Abbé Raynal*, s. 384.

⁴ Att Thorild under sin Englandsvistelse sysselsatte sig med Raynal, framgår av följande anteckning i den av honom under denna resa förda anteckningsbok, som finnes bevarad: »Bref til Mercier: Mirabeau: Bergasse: Raynal & c.». Detta brev blev veterligen aldrig avsänt, kanske inte ens skrivet, men det är kanske inte svårt att säga, vad det skulle ha innehållit. De personer, vilkas namn Thorild räknar upp, intogo i själva verket en avgjort moderat hållning under den franska revolutionens första skede. Att Raynal blivit medtagen måste, synes det mig, bero på, att Thorild fått kännedom om det förut nämnda, i hans namn publicerade *Lettre de l'abbé Raynal à l'Assemblée nationale*. Detta brev, som ju var skrivet av en monarkistisk militär, innehöll en kraftig protest mot den revolutionära radikalismen. Det har tydligen varit Thorilds mening att offentliggöra ett brev, där han tog avstånd från dessa mäns moderata hållning. — Om Raynal medtagits av nyss antagna skäl, kan denna anteckning ej ha gjorts tidigare än i dec. 1789, då det falska brevet trycktes. Den kan ej heller ha gjorts mycket senare, då det snart blev allmänt bekant, att brevet var understucket, vilket Thorild tydligen ej känt till, när han gjort denna anteckning. Då den Thorildska dagboken är utan alla tidsangivningar, kan denna iakttagelse ha ett visst värde som en kronologisk hållpunkt.

Det är kuriöst att se, hur en av Raynals tidigare svenska beundrare reagerade inför brevet till nationalförsamlingen. Major Lund, som upphörde med sina fronderande tidningar år 1784, efter vad det uppgives till följd av kontant erkänsla från högre ort¹, utsände mot slutet av 1791 en prospectus till ett nytt litterärt företag, »Fragmenter i särskilte ämnen». Enligt prospecten skulle här framför allt behandlas två ämnen: franska revolutionen och Gustafs krig mot Ryssland. Att Lunds uppfattning undergått en grundlig förändring visa hans beskärmler över händelserna i Frankrike, i vilka dock det undersåtliga nitet synes ha drivit honom till en betänkelig överdrift i uttrycket, som borde ha kommit hans läsare att smått misstänka hans uppriktighet. Han skriver bl. a.: »Ifrån Skapelsen till Yttersta Domen kan väl intet århundrade som detta opvisa så oerhördt brått som Bastillens nedrifvande och jämnande vid jorden — — — Detta Kongl. befästade Slott — — — detta värn — — — där Medborgaren ej behövde bekymra sig om husrum, föda och kläder, och där han satt i sin frihet, åtminstone för Björnar.»² Försvaret för Bastiljen är i hög grad subjektivt färgat; Lund var nämligen okänd för sina dåliga affärer, och han dolde aldrig, att han »förlade böcker för att äta». Hans förändrade ståndpunkt kommer också fram i hans utfall mot de franska författare, vilkas skrifter han som redaktör på 1780-talet med förkärlek utnyttjat, framför allt Raynal. Lund skriver: »O! Frihets-Skrikare-skuggor av *Rousseau*, *Voltaire* och *Rainal* (hvilken likväl på sidsta steget til grafven sansat sig och skall såsom belöning ej skörda mindre än — himmelen) jag skall skildra Er med all den förtrytelse, med all den fasa I väckt i mitt undersåtliga bröst — detta bröst — — — som andas rättigheterna i sina skyldigheter».³ Att Raynal får ett sådant erkännande beror givetvis på, att denne, liksom Lund själv förresten, övergivit sina tidigare åsikter. — Det är kanske en tillfällighet, men det kan ju alltid påpekas, att censuren inte känt sig uppfordrad att i *detta* sammanhang utplåna den franske författarens namn.

Att Raynals namn och verksamhet erfarit en grundlig omvärdering synes framgå därav, att han obehindrat kunde bli föremål för hyllning i själva den svenska akademien, Gustaf III:s egen skapelse. I sitt »Skaldebref till dem, som söka ett odödligt namn», som

¹ Jfr ATTERBOM, *Svenska siare och skalder* IV, Upsala 1847, s. 172.

² *Fragmenter i särskilte ämnen*, Första tomen, Stockholm 1791, s. 4.

³ A. a., s. 4.

1792 belönades med akademiens stora pris och upplästes på dess högtidsdag den tjugonde december, riktar Axel Gabriel Silverstolpe följande maning till »filosofen»:

Säg icke: »Usling, gråt, men tig och drag din tunga,
Lär dig att misstro ljus, lär dig i bojor sjunga:»
Har hon ej lärt det nog af seklerna förut? —
Hjelp henne — I dess sår, gå, tröstens olja gjut,
Och Sanningarnas brand mot våld och fördom slunga.

Så Locke, Helvetius och Rousseau rykte fått,
Så Raynal vördad är och Franklin dyrkad vorden,
Och så, när du en gång har ned i grafven gått,
Din hamn skall resa sig och än regera jorden.¹

Det kan anmärkas, att dessa rader ingå i det utdrag ur dikten, som Stockholms Posten meddelade sina läsare.²

Som bekant började en del svenska representanter för upplysningsidéerna, som kände sig besvärade av den franska revolutionens utveckling i radikal anda, att hävda en bestämd skillnad mellan århundradets berömda filosofer och de franska revolutionsmännen, som på mera konservativt håll betraktades som de förras efterföljare och arvtagare, en skillnad, som fått ett karakteristiskt uttryck i Isac Reinhold Bloms utrop:

O! at den Frihets-storm, som skakat våra dar,
Philosophins triumph och ej revoltens var!³

När nu Raynal, som var den ende kvarlevande av de stora filosoferna, bestämt tar avstånd från revolutionen, som den utvecklats sig i Paris, bör detta ha kommit dessa moderata upplysningsvänner väl till pass. I sin utförliga recension av den bekante mångskrivaren häradsbörjaren Magnus Blix' arbete »Philosophiskt Försök at utur Menniskans egenskaper utröna ändamålet hvartil Menniskan är skapad» (1797), som innehåller ett våldsamt anfall på upplysningsfilosoferna, passar Leopold på tillfället att ta »Philosophien» i försvar mot dem, som »lossat förblanda hennes läror med dessa Fransyske pöbelskrik: *frihet och jemnlighet*, hvilka under några stunders sinnes-

¹ AXEL GABRIEL SILVERSTOLPE, *Skaldestycken*, 3 uppl. Örebro 1863, s. 64.

² Jfr *Stockholms Posten* 1793, nr 135.

³ Skaldebref til dem, som söka et odödligt namn, *Sv. Ak. Handlingar*, Stockholm 1793, s. 14.

yrsla flögo öfver Frankrike, på samma sätt och nästan af lika orsaker, som et hurrarop flyger från mun till mun i en beskänt folkskara».¹ Jag skall inte gå närmare in på hans argumentering utan nöja mig med att anföra en passus, som visar hur Raynals omsvängning kunde utnyttjas i polemiken om upplysningsfilosoferna och den franska revolutionen. Leopold skriver: »Bland de Franske Philosopherna näst före Revolutionen voro *Voltaire, Rousseau, Raynal*, utan tvifvel de mest läste och gillade. I deras arbeten ligger då, inbillar man sig, hela Revolutionsfostret, likasom Fjäriln i sin puppa: derifrån har den, med fullfärdiga vingar, på en gång utflygit. Det är sant at man finner i deras skrifter, dels principerna til borgerlig styrelse utredda och fastställda, dels några afvikelser derifrån tillfälligt antydda. Men hvar finner man hos dem någon den minsta likhet med de Fransyske Revolutions-Maximerna? Hvarföre vill man ej se at dessa orimliga våldsmaximer, skapade just under sjelfva resningsyran, af helt andra personer än Philosopher, och efter helt andra lagar än philosophiens, hade med henne ej mera gemenskap, än det Parisiska brölloppet till sin rätta grund hade med Salighetsläran? Af de nämnde Philosopherna, lefde vid Revolutionstiden endast Raynal. Och hvad gjorde han? Han skref deremot med häftighet. Han tvådde sina händer i vatten, och afsade inför hela Europa, sin Philosophie all delaktighet i dessa ophilosophiska uprorsbragder.

Tror Ni at Voltaire och Rousseau, om de ännu funnits bland de lefvande, icke skulle hafva gjort aldeles detsamma.»²

Omkring sekelskiftet synes Raynals historia i stort sett ha upphört att i vårt land tjäna som inspirationskälla för frondörer och revolutionärer. I stället börjar den bli anlita av forskarna som källa för kolonialhistorien, framför allt då Amerikas. »*Histoire des deux Indes*» var ju inte blott en serie retoriska bravader utan innehöll också, utom historiska data, ett rikt statistiskt material om allehanda politiska, sociala och ekonomiska förhållanden.

Ett högst karakteristiskt uttryck för det värde, man ur denna

¹ *Läsning i blandade ämnen*, nr 7 och 8, Stockholm 1797, s. 137.

² A. a., s. 138: Det låg ju nära till hands att använda Raynals omsvängning på detta sätt, och Leopold var inte heller den ende, som gjorde det. Jfr t. ex. Om de nyare filosofers och illuminaters föregifna inflytande på fransyska revolutionen, öfversättning, Linköping 1810, s. 109. Denna anonymt utgivna, av Bygdén ej upptagna skrift är en översättning av J. J. MOUNIERS 1801 i Tübingen publicerade bok *De l'influence attribué aux philosophes, aux francs-maçons et aux Illuminés sur la révolution de France*. Om Mounier jfr BALDENSPERGER, *Le mouvement des idées dans l'émigration française*, II, Paris 1924, ss. 26—27, 282—291.

synpunkt tillmätte Raynals historia, har man i en större anteckningsbok, som tillhört den lärde skånske prästmannen Elias Follin, död 1819 som prost i Hälsingborg. Follin var livligt intresserad av historiska och ekonomiska spørsmål; så utarbetade han bl. a. två utförliga utredningar angående realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping 1800, som han ställde till förfogande åt en god vän, som deltog i denna riksdag.¹ Man kan få en god uppfattning om den grundlighet, varmed han bedrev sina studier i dessa ämnen, när man tar del av nämnda anteckningsbok. Den innehåller bl. a. inte mindre än 46 med ytterst fin stil fullskrivna sidor i kvartformat med excerpter ur Raynals historia, varvid Follin inte minst uppmärksammat de rent statistiska siffrorna om näringar och befolkningsförhållanden och liknande.² Att Raynals historia verkligen åtnjutit stort anseende som källa, synes mig framgå därav, att den boksynte Follin, som var i hög grad ortodox i religiösa frågor, inte dragit sig för att noggrant gå igenom alla dess delar, fastän han snart sagt på varje sida har stött på utfall och uttalanden, vilkas ohöjda religionsförakt måste ha upprört honom djupt. — Dessa Follins excerpter böra ha utförts någon gång under åren 1800—1801.

År 1800 responderade upsalastudenten Jacob Michael Svedelius, fader till den bekante historikern Wilhelm Svedelius, på en avhandling om följderna för Europa av Amerikas upptäckt under professorn i historia E. W. Fants presidium.³ Den lärde professorn visar sig här ha läst Raynal och drager sig icke för att hänvisa till denne. Två år senare presiderar Svedelius, nu vorden magister, för en fortsättning på denna dissertation.⁴ Svedelius har vid utarbetandet av denna flitigt begagnat »Histoire des deux Indes»; vissa sidor äro i själva verket intet annat än direkta referat och översättningar av Raynals framställning, till vilken han också hänvisar gång på gång.

¹ Jfr ELIAS FOLLIN, *Helsingborgs historia*, öfversedd och tillökt af P. Wieselgren. Upsala 1851, s. 384. Wieselgren redogör här för Follins liv och skrifter.

² Denna anteckningsbok, som är försedd med följande påskrift »Statistiska anteckningar och Excerpter af Raynals Hist. Philo. & poli. af El. Follin», tillhör Lunds Universitetsbiblioteks handskrifter (statskunskap).

³ Dissertatio / De / Effectu Detectae Americae / In / Europam, cujus / Partem Primam / Consensu Ampliss. Facult. Philos. Ups. / Praesido / Mag. Er. Mich. Fant / Hist. Prof. Reg. Et Ord. Soc. Reg. Scient. Ups. Et Acad. Res. litt. Hum. Hist. et Antiquit / Stockh. Membro / Pro Gradu Philosophico / P. P. / Jacobus Michael Svedelius / Stip. Grönv. Dalekarlus / In Aud. Gust. Maj. D. XI Junii MDCCC / H. C. /

⁴ De / Effectu Detectae Americae / In / Europam / Cujus Partem Secundam / Venia Ampl. Ord. Philos. Ups. / J. P. / Mag. Jac. Mich. Svedelius / Et / Georgius Svedelius / Dalecarli / In Audit. Gust. Maj. Die XXVI Maj MDCCCII / H. C. /

Ett gott stycke in på det nya seklet skulle Raynal behålla sin ställning som auktoritet i fråga om kolonialhistoriska spörsmål, även om han, framför allt i fråga om Amerika, började få allvarliga konkurrenter i Robertsons och Humboldts arbeten. 1809 utkom i Linköping en hos Groth och Petre tryckt anonym skrift »Spaniens och Portugalls Besittningar uti America. Statistisk Afhandling. Första Delen.» Om man emellertid ser närmare efter, visar det sig, att denna »statistiska avhandling», som man får sätta i förbindelse med det intresse för Spanien och Portugal, som den revolutionära oron i de båda pyreneiska staterna och deras amerikanska kolonier väckt till liv i vårt land vid denna tid och som skulle få flera litterära uttryck under de följande tjugu åren, i själva verket är en direkt översättning av Raynals skildring av Spaniens amerikanska besittningar i sjätte, sjunde och åttonde boken av hans stora historia. Detta är åter ett vittnesbörd om den franske historikerns anseende som amerikaauktoritet.¹ I förordet till den 1816 utgivna översättningen av Raynals berömda skildring av amerikanarnas revolution förklaras det, att Abbé Raynal »genom sitt Classiska Arbetet *L'Histoire Philosophique et Politique des Etablissemens et du Commerce des Européens dans les deux Indes*, har gjort sig känd för en af de utmärktaste Författare, både i Anseende till vidden af de deruti meddelade kunskaper och till den Philosophiska blick, hvarmed han öfversett sitt ämne».² Det är betecknande, att man ansett det lämpligt att genom en översättning av Raynals skrift tillmötesgå det intresse för den nordamerikanska republiken, som man ansett sig kunna räkna med.

Geijers stora avhandling, »Feodalism och Republicanism», publi-

¹ Denna skrift är av ett visst intresse i och för sig. Av en passus i det företal »Till Läsaren», som den obekante författaren försett sin bok med och som utformar sig till ett »försök» över kritiken, framgår det, att svenska språket ej är hans modersmål. Han skriver: »Billigt fordrar man utaf en öfversättare en fullkomlig kännedom utaf tvenne språk; kan jag uppfylla denna billiga fordran? Om en utaf beundran väckt uppmärksam läsning af de svenska författares skrifter, som bidragit till svenska Vitterhetens höga beskyddares odödliga minne, som med jättesteg lyftat Svenska Litteraturen ifrån medelmåttan till en beundransvärd höjd af odling, förenat grundlighet med behag, tankans djupsinnighet med framställningens klarhet — om, säger jag deras läsning tändt en gnista af den eld, som underhålles af snillet, så har den, qväfd utaf vanmagt hos mig, ej kunnat undanrödja de hinder som inom medelmåttan inskränker författare, som *skrifva på ett främmande språk*. Att öfverskrida denna gräns är snillet afvundsvärda lott, den har ej blifvit min.» (kursiv. här). Det troligaste är väl, att den, som samma år, som striden mellan gamla och nya skolan skulle bryta lös, bragte de gustavianska skalderna denna oförställda hyllning, har varit någon av de franska emigranter, som under sin vistelse här lärde sig svenska språket.

² Amerikas Revolution af Abbé Raynal, Öfversättning, Stockholm 1816, tryckt hos Direct. H. A. Nordström. Jfr »Anmälan».

cerad i Svea 1818—19, slutar som bekant med ett löfte om en fortsättning, där betydelsen av Indiernas upptäckt skulle utredas. Detta parti av avhandlingen, som förelåg utarbetat i manuskript men som aldrig trycktes i Svea, använde Geijer, som Blanck påvisat, för den akademiska avhandling, »Betraktelser öfver Europeiska Colonial-Väldets grundläggning», som under hans presidium försvarades 1833 av C. A. v. Nolcken.¹ Redan titeln kommer en att misstänka, att det föreligger ett samband mellan Geijers uppsats och »Histoire des deux Indes», som ju i grunden endast var en enda lång betraktelse över det europeiska kolonialväldets grundläggning. Det visar sig också vid en närmare jämförelse, att dispositionen i Geijers framställning helt motsvarar gången av Raynals skildring av europeernas kolonisering av de främmande världsdelarna, även om Geijer hämtat detaljer från andra källor, framför allt Robertsons »Amerikas historia» samt den bekanta väldiga världshistoria, som under 1700-talet utarbetades av engelska lärde och översattes till franska och tyska, vilken senare version Geijer begagnat. Till yttermera visso har Geijer vid ett par tillfällen direkt hänvisat till Raynal. En gång tar han uttryckligen avstånd från den franske historikern, när han vid slutet av sin entusiastiska skildring av Spaniens mäktiga välde i den nya världen utbrister: »Och skall man då ännu allmänneligen och alltid med en *Raynal* blott vilja se spåren af den första eröfningens blod och förtryck i dessa herrliga länder, och ej erkänna det stora mänsklighetens verk, som der tyst, men mäktigt, under sekler tillväxt och uppblomstat».² Däremot är Geijers framställning av Englands amerikanska kolonier, som kallas »ett hem för den religiösa toleransen»³, helt i Raynals anda.

När Hans Järta några år senare för sin tidskrift »Odal mannen» utarbetade sin stora uppsats »Om de Nord-amerikanska Förenade Staternas Materiella Tilväxt» begagnade han också som källa för sin redogörelse bl. a. Raynals historia, till vilken han i noterna hänvisade sina läsare.⁴ Hur starkt den revolutionäre agitatorn Raynal under det nya seklet fått träda i skuggan för amerikakännaren, framgår t. ex. därav, att redaktören för det utpräglat konservativa och regeringsvänliga bladet »Granskaren», som utgavs med under-

¹ Jfr *Samlaren* 1908, s. 64.

² ERIK GUSTAF GEIJER, *Samlade Skrifter* VII, Stockholm 1875, s. 352.

³ Jfr *Samlaren* 1908, s. 75—76.

⁴ *Odal mannen*, Andra häftet, Falun 1824, s. 111—186.

stöd av Karl XIV Johan, inte ansåg sig förhindrad att i början av år 1826 med anledning av spanska koloniernas i Amerika självständighetsförklaringar under förra hälften av decenniet meddela sina läsare en översättning av Raynals spådom om Amerikas emancipation från den gamla världen och därvid förse den med en högst berömmande inledning. Det heter där: »Då den nu ändtligen ifrån Europeernas ok befriade Amerikanska kontinenten är ett så rättvist föremål för hela den politiska världens uppmärksamhet, torde det roa en annan uppmärksam läsare att flytta sig ett halft sekel tillbaka och höra hvad en af de största tänkare i stats-läran som vår verldsdel framfödt, då redan yttrade om den förestående striden emellan de amerikanska kolonierna och deras moderland. Vi meddela i sådan afsigt en öfversättning af 105 Kap. 18 Boken af *Raynals* namnkunniga *Histoire philosophique et politique*, tryckt 1775. Redan innan Nord-Amerikanska frihetskriget utbröt, och då ännu blott ett dystert missnöje började yttras i denna rika koloni öfver de utlagor, som England ville pålägga densamma, skref derom denne djupt seende och djupt tänkande man detta kapitel.»¹ Och när tidningen någon tid senare påbörjade en längre artikel om Cuba, den enda återstående av Spaniens amerikanska besittningar, som vid denna tid kommit i mittpunkten för det politiska intresset genom Förenta staternas hållning, hämtade redaktören de geografiska och statiska uppgifterna om ön ur Raynals historia.² Vid denna tid börjar dock Raynal utträngas av mera moderna framställningar.

Under det att forskningen med stor iver och framgång arbetat på att fastställa den betydelse, som Voltaire och Rousseau haft för svenskt kulturliv under slutet av sjuttonhundratalet, dock utan att det ur detta arbete ännu har framgått några genomförda komparativa framställningar, har den helt gått förbi författaren till »*Histoire des deux Indes*», som av samtiden gärna nämndes på samma gång som dessa två. Förklaringen härtill är lätt funnen. Raynals inflytande har i grunden varit ett helt annat än Rousseaus och Voltaires. Under det att det varit relativt lätt att i detalj uppvisa, i vilken utsträckning svenska författare ha tillägnat sig och för sin litterära gärning utnyttjat de senares ideer, synpunkter och uppslag, kan man för Raynals vidkommande egentligen inte påvisa några direkta

¹ Jfr *Granskaren* 1826 nr 9.

² Jfr *a. a.* 1826 nr 18.

litterära påverkningar av större betydelse. Men att Raynal, hans person och handlingar, hans verk och åsikter, på det livligaste upptagit sinnena i vårt land under 1780- och 90-talen bör ha framgått av den föregående undersökningen, som, i förbigående anmärkt, givetvis inte gör anspråk på någon absolut fullständighet. Raynal har kanske mer än någon av de två andra kunnat uppväcka sympatier och antipatier. Att det kom att stå strid om hans namn och åsikter berodde närmast på att man i honom mindre såg historikern än filosofen, samhällskritikern. I centrum för det svenska Raynalintresset stod hans extrema politiska inställning och propaganda. Att han hade »talat mot Europas alla kungar», för att använda Thorilds ord, framkallade någras entusiastiska beundran, andras bestämnda ovilja.

Det finns mig veterligen inga komparativa Raynalstudier för andra länders vidkommande, men efter vad jag kan se, har intresset för författaren till »Histoire des deux Indes» hos oss varit åtskilliga grader intensivare än på de flesta andra håll i Europa. Detta får emellertid helt säkert sin psykologiska förklaring i de politiska förhållandena i landet under 1780- och 90-talen, vilkas betydelse för det litterära och kulturella livet överhuvudtaget under denna tid kanske inte blivit tillräckligt undersökt. Det är ett välkänt förhållande, att Gustav III, som under åren närmast efter revolutionen 1772 varit föremål för en folkgunst, som knappast äger motstycke i vår historia, från och med slutet av 1770-talet började komma i en ständigt växande motsats till sina undersåtar. Härtill bidrogo inte endast de olyckliga ekonomiska förhållandena, utan också de tendenser till allenastyrande, som man urskilde i de inskränkningar, som träffade vissa fri- och rättigheter, inte minst i fråga om tryckfriheten. Det uppstod en politisk oluststämning i landet, som, för att taga ett konkret exempel, inte blott kan utläsas ur utan också har bidragit till utformningen av sådana Thorildska skrifter som hans hälsningssång till konungen vid dennes hemkomst från Italien 1784, hans memorial 1786 och det bekanta brevet till Tham på hösten 1787, ur vilket man velat utlyssna ett förebud till den stora franska revolutionen, men som väl i främsta rummet får betraktas som ett uttryck för diktarens bittra missnöje med det politiska läget i hans hemland, ett missnöje, som givetvis bidragit till hans beslut att lämna det. Det är framför allt mot bakgrunden av denna anti-royalistiska stämning, vars skilda orsaker och uttryck inte här kunna

eller behöva utredas, man måste se det livliga intresse för Raynal, som man kan konstatera i Sverige under det adertonde seklets två sista decennier. Frondörerna ha med glädje anammat och för sin kritik utnyttjat hans förkunnelse, rojalisterna av Wallqvists typ ha lika häftigt reagerat emot den, och det är fullt regelrätt, att Gustaf själv skyndat sig att genom förbud mot Raynals skrifter försöka hindra, att dennes farliga åsikter fritt fingo verka på hans undersåtar.